

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління
Кафедра публічного управління та адміністрування

Линдюк Василь Іванович

УДК 351:316.42

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Бюджетна політика та її роль у забезпеченні

соціально-економічного розвитку регіону

Публічне управління та адміністрування

281 "Публічне управління та адміністрування"

В.І.Линдюк

Науковий керівник Косаревич Назар Богданович, к.е.н. _____
(підпис)

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

І.П.Лопушинський

Рецензент

Арабчук Я.І.

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Івано-Франківськ - 2024

АНОТАЦІЯ

Линдюк В. І. Бюджетна політика та її роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону. – Рукопис.

Магістерська робота за спеціальністю 281 "Публічне управління та адміністрування". – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2024.

Робота присвячена розкриттю теоретичних засад бюджетної політики та дослідженню її економічної сутності як інструменту фінансового регулювання інституційного середовища публічного управління у системі соціально-економічного розвитку регіону. Обґрунтовано теоретичний зміст поняття "бюджетна політика", розкрито принципи побудови бюджетної системи України, досліджено взаємозв'язок публічних фінансів місцевого самоврядування і показників соціально-економічного розвитку на місцевому рівні. Проаналізовано нормативно-правову базу засад формування та виконання бюджетів в Україні.

Узагальнено основні тенденції публічного управління бюджетною політикою на рівні місцевого самоврядування, особливості державного регулювання інституту бюджетного регулювання у сучасних умовах. Систематизовано проблематику ролі бюджетної політики регіону та держави загалом у здійсненні ефективного регулювання публічними фінансами на місцевому рівні задля успішного соціально-економічного розвитку регіону. Розкрито суть середньострокового бюджетного планування, як частини фінансового стратегічного управління в Україні, спрямованого на посилення контролю за державними видатками та забезпечення чіткого аналізу використання коштів.

Ключові слова: бюджетна політика, фінансове забезпечення, соціально-економічний розвиток регіону, територіальна громада, місцевий бюджет, доходи бюджету, видатки бюджету, фінансове регулювання.

ANNOTATION

Lyndiuk V. I. Budgetary policy and its role in ensuring social and economic development of the region. - Manuscript.

Master's thesis, specialty 281 "Public administration". – Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. – Ivano-Frankivsk, 2024.

The work is devoted to the disclosure of the theoretical foundations of budget policy and the study of its economic essence as a tool of financial regulation of the institutional environment of public administration in the system of socio-economic development of the region. The theoretical content of the concept of "budgetary policy" is substantiated, the principles of building the budget system of Ukraine are revealed, the relationship between public finances of local self-government and indicators of socio-economic development at the local level is investigated. The legal framework of the formation and implementation of budgets in Ukraine has been analyzed.

The main trends of public management of budget policy at the level of local self-government, features of state regulation of the institute of budget regulation in modern conditions are summarized. The problems of the role of the budget policy of the region and the state in general in the effective regulation of public finances at the local level for the successful socio-economic development of the region are systematized. The essence of medium-term budget planning, as a part of financial strategic management in Ukraine, is revealed, aimed at strengthening control over state expenditures and ensuring a clear analysis of the use of funds.

Keywords: budget policy, financial support, socio-economic development of the region, territorial community, local budget, budget revenues, budget expenditures, financing regulation.

ЗМІСТ

ВСТУП		5
РОЗДІЛ 1		
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ		9
1.1	Сутність та значення бюджету у системі соціально-економічного розвитку регіону	9
1.2	Становлення бюджетної системи України	14
1.3	Інституційні засади формування бюджетної політики	22
РОЗДІЛ 2		
ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ		26
2.1	Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку регіону	26
2.2	Характеристика соціально-економічного розвитку Івано-Франківської області	34
2.3	Особливості бюджетної політики середньострокового планування	42
РОЗДІЛ 3		
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ		47
3.1	Пріоритетні напрями розвитку бюджетної політики сталого розвитку	47
3.2	Пропозиції щодо удосконалення державного регулювання бюджетної політики для забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку	55
ВИСНОВКИ		64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		70

ВСТУП

Актуальність теми. Бюджетна політика як складова регулювання економічних процесів є дієвим інструментом впливу на соціально-економічний розвиток регіону. Виваженість та збалансованість бюджетної політики відіграє вагомую роль у результативності та ефективності політики економічного зростання як окремих адміністративних одиниць, так і держави загалом. Важливою при цьому є також політика удосконалення управління публічними фінансами, як інструментом впливу інституційної складової міжбюджетного регулювання на процеси суспільного, культурного та соціального розвитку. Кінцевий результат таких економічних перетворень узалежнений від стійкості і збалансованості бюджетної політики, що виявляється через показники соціально-економічного розвитку і оцінку виконання бюджетних показників.

Розробка та впровадження державної бюджетної політики повинна базуватися на обґрунтованих принципах, які сприятимуть збалансованості фінансової системи та ефективності фінансового регулювання соціально-економічного розвитку регіону. Водночас, протягом тривалого часу у здійсненні бюджетної політики держави упущено елемент інноваційної складової розвитку економіки. У зв'язку з цим актуальним є питання визначення відповідних інституційних основ для подальшого розвитку системи бюджетної політики з урахуванням макроекономічних змін задля успішного розвитку регіонів.

Функціонування бюджетної системи України в умовах війни ставить перед державою серйозні виклики як у сфері фінансів в цілому так і на регіональному рівні місцевих фінансів. Фіскальна політика в умовах правового режиму воєнного стану потребує перегляду механізмів збору податків та відповідного формування переліку витрат, адаптації до нестабільних умов і пошуку додаткових джерел доходів. Одним із можливих шляхів вирішення цього питання є посилення ефективності бюджетної політики в частині

управління місцевими фінансами, впровадження інноваційних методів державного регулювання фінансовим забезпеченням органів місцевого самоврядування, що підкреслює актуальність даного дослідження.

Обґрунтування вибору теми дослідження. Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері формування бюджетної політики можна виокремити праці А. Вагнера, Дж. Кейнса, П. Самуельсона, Дж. Стігліца. Оцінюючи значення бюджетної політики для суспільного розвитку, дослідження її сутності й формування знаходяться в центрі уваги провідних вітчизняних економістів і практиків, зокрема ми це бачимо у працях О.Василика, В.Геєця, І.Запатріної, С.Мочерного, І.Лук'яненко, В.Федосова, І.Чугунова, С.Юрія та інших.

Водночас на сьогодні не в повній мірі досліджені питання, що пов'язані з розширенням можливостей бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни та регіону зокрема. Потребує більш раціонального підходу та обґрунтування бюджетна політика сталого розвитку, що є актуальним в умовах війни та пов'язаних з цим особливостей формування стратегії використання публічних фінансів як на державному так і на місцевому рівні. Зазначене свідчить про актуальність даного дослідження та обумовило визначення його мети і завдань.

Мета та завдання дослідження. Мета даного дослідження полягає у розкритті економічної сутності бюджетної політики у системі публічних фінансів та формуванні пропозицій щодо удосконалення бюджетного регулювання з метою забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку територій.

Завдання дослідження:

- дослідити теоретичні засади бюджетної політики, окреслити її основні риси і місце у системі політики держави;
- узагальнити особливості формування та здійснення бюджетної політики в сучасних умовах та виокремити особливості її провадження в умовах правового режиму воєнного стану;

- запропонувати шляхи удосконалення державного регулювання бюджетної політики для забезпечення збалансованості і сталості соціально-економічного розвитку регіону.

Об'єктом дослідження є бюджетна політика.

Предмет дослідження – теоретичні засади та механізми формування бюджетної політики та її роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону.

Методи дослідження. Теоретико-методичною базою магістерської роботи стали наукові і методичні праці вітчизняних та зарубіжних вчених. Методичною основою цього дослідження є система загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, що дало можливість дослідити різні аспекти бюджетної політики в контексті її значення для соціально-економічного розвитку регіону. Дане дослідження базувалося на використанні таких наукових підходів і методів як: монографічний; діалектичний; системний, порівняння; узагальнення; абстрактно-логічний; графічної візуалізації.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування бюджетної політики, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України, Державної аудиторської служби України, департаменту фінансів Івано-Франківської обласної державної адміністрації, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Новизна отриманих результатів полягає у розкритті сутності формування та реалізації бюджетної політики в умовах економічних перетворень, яка полягає у системі державного управління фінансово-економічними відносинами виходячи з пріоритетів розвитку суспільства, змін фінансово-економічного середовища, використанні сукупності адаптивних фіскальних інструментів відповідно до економічного стану, що надасть можливість підвищити обґрунтованість бюджетного планування, фінансово-бюджетну результативність для здійснення збалансованої, виваженої, дієвої і

конструктивної політики бюджетного планування і прогнозування в першу чергу на рівні бюджетів місцевого самоврядування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні положення та висновки магістерської роботи, які розкривають сутність бюджетної політики та її значення для місцевої регіональної політики, мають практичне значення при розробці та реалізації стратегій територіальних громад і програм соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Структура й обсяг роботи. Логіка проведеного дослідження зумовила структуру роботи: вступ, три розділи, висновки, загальний обсяг яких складає 76 сторінок. У роботі вміщено 3 рисунки, 1 таблиця. Список використаних джерел містить 70 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

1.1 Сутність та значення бюджету у системі соціально-економічного розвитку регіону

Одним із головних фінансових фондів місцевих органів публічної влади, за допомогою якого в основному реалізуються покладені на них функції та завдання в межах власної компетенції, зокрема такі, як соціальне обслуговування, благоустрій, житлово-комунальне господарство, житлове будівництво, а також делеговані повноваження, визначені центральною владою, є місцевий бюджет. Бюджет за своїм економічним змістом є складною, багатогранною, різновекторною категорією. У фінансовій теорії відсутня єдина думка й трактування щодо визначення його суті. Ретроспективний аналіз, проведений О. Кириленко свідчить, що розбіжності поглядів пов'язані, в першу чергу, з вихідними положеннями розуміння форми, змісту, юридичного і економічного призначення цієї категорії¹.

Зокрема, М. Кульчицький визначає суть місцевих бюджетів – як систему формування, розподілу та використання фінансових ресурсів для забезпечення місцевими органами влади покладених на них функцій і завдань, як власних, так і делегованих. При цьому місцевий бюджет може розглядатися за трьома аспектами. В першу чергу це правовий акт, згідно з яким виконавчі органи влади отримують легітимне право розпоряджатися певними фондами грошових ресурсів. По-друге, це план доходів та видатків відповідного місцевого органу влади чи самоврядування. По-третє, це економічна категорія, оскільки бюджет є закономірним економічним елементом будь-якої територіальної одиниці, наділеної відповідним правовим статусом².

---

¹ Кириленко О.П. Міжбюджетні відносини: стан і проблеми удосконалення //Фінанси України.-2000.-№6.-с.64-69.

² Кульчицький М.І. Роль міжбюджетних відносин у стимулюванні розвитку регіонів України // Фінанси України. - 2000. - №3. - С.87-91.

Розглядаючи питання бюджету в контексті його соціально-економічного значення, звертаємося до історії і з'ясуємо, що собою являє місцевий бюджет як економічна категорія та фонд грошових коштів, які використовуються органами місцевого самоврядування для задоволення суспільних потреб.

Місцеві бюджети є важливою складовою місцевих фінансів будь-якої країни. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття набуло поширення визначення місцевих фінансів як місцевого фінансового господарства адміністративних одиниць або як сукупності матеріальних засобів, які є в розпорядженні цих одиниць для досягнення їхньої мети. Термін “місцеве фінансове господарство” почав вживатися поряд із терміном “державне фінансове господарство”, яким позначалися державні фінанси. Біля витоків понять “місцеве фінансове господарство”, “державне фінансове господарство” як складових публічного фінансового господарства стояли К.Рау, Л. Штейн, А. Вагнер та інші німецькі економісти³. Узагальнюючи їхні напрацювання В.Федосов таке визначення місцевих фінансів: “Фінанси – це сукупність матеріальних засобів, що є в розпорядженні держави та підлеглих їй одиниць самоврядування для досягнення мети цих політичних сил”. Планомірна діяльність, спрямована на досягнення необхідних матеріальних засобів і на їх витрачання є фінансовим господарством, яке називається державним, якщо суб'єктом його є держава, або місцевим (земським, міським, обшинним тощо), якщо його ведуть органи місцевого самоврядування”⁴.

У наукових дослідженнях 20-х років ХХ століття тлумачення суті місцевих фінансів майже не змінювалось. Відомі фахівці у вивченні фінансів мали наступне бачення сутності категорійного поняття. Одні під місцевими фінансами розуміли “господарство місцевих спілок”. Саме ж “господарство місцевих спілок є планомірним задоволенням потреб публічно-правових союзів”. Інші вважали, що “сукупність завдань, які доручаються місцевим органам і сукупність засобів, якими вони розпоряджаються для їх задоволення,

---

³ Каламбет С.В. Генезис науки про фінанси. Академічний огляд. 2009. № 1. с. 62-70.

⁴ Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. та ін. Теорія фінансів: Підручник / За ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. К.: Центр учбової літератури, 2010. — 576 с.

носить назву місцевого господарства або місцевих фінансів”. Під місцевими фінансами слід розуміти ресурси, необхідні для виконання завдань і ведення самостійної фінансової діяльності організацій публічного характеру, що перебувають на рівні нижчому за державний⁵.

Основні теорії, що пояснюють суть і природу місцевого самоврядування з приводу завдань місцевої влади висловлюють позицію, що завдання між центральною та місцевою владою мають бути розподілені таким чином, щоб місцевій владі належало все те, що вона може здійснювати без труднощів. На противагу цьому існувала думка, що між державою та общинами справи розподіляються згідно принципу доцільності, що базується на переконанні, що вказане коло завдань буде обслуговуватися краще і повніше, якщо його доручити общинам, оскільки вони в них більш зацікавлені, ніж держава, що й виправдовує передачу їх на місця.

У ХХ ст. сталися значні зміни в організації місцевого самоврядування в більшості європейських країн та його уніфікація. У 1985 р. підписано Європейську хартію про місцеве самоврядування⁶, яка заклала загальноєвропейські принципи його організації. У липні 1997 року Європейська хартія про місцеве самоврядування ратифікована Верховною Радою України⁷.

Необхідно зазначити, що розподіл функцій між державою та місцевим самоврядуванням має здійснюватися на основі принципів доцільності та ефективності. Завдання або функції слід покласти на той рівень влади, який зможе їх виконати найкраще, економніше і ефективніше. У Преамбулі Європейської хартії місцевого самоврядування наголошується, що “наявність органів місцевого самоврядування, наділених реальними повноваженнями, забезпечує адміністрування одночасно й ефективно, і близьке до громадян”. У її статті 4 зазначено, що “державні компетенції мають, як правило, переважно здійснюватися найближчою до громадян владою. При наділенні інших влад

---

⁵ Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. та ін. Теорія фінансів: Підручник / За ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. К.: Центр учбової літератури, 2010. — 576 с.

⁶ Європейська хартія місцевого самоврядування: Міжнародний документ від 15 жовтня 1985 р. № 994_036. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036

⁷ Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування. Закон України 15 липня 1997 року N 452/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452/97-%D0%B2%D1%80#Text>

будь-якою компетенцією необхідно враховувати розміри чи види завдання, а також вимоги ефективності та економії”⁸.

Важливим для соціально-економічного розвитку територій є положення статті 9 Європейської Хартії місцевого самоврядування, яка говорить про фінансові ресурси місцевого самоврядування. Зокрема йдеться про те, що органи місцевого самоврядування наділені правом в рамках національної економічної політики мати власні адекватні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень. Також обсяги фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування повинні відповідати повноваженням, які передбачені конституцією чи законом.

Оскільки місцевий бюджет серед інститутів місцевих фінансів відіграє основну роль у забезпеченні виконання функцій та завдань місцевими органами публічної влади, то упродовж багатьох років було приділено багато уваги зміцненню його інституційного середовища та впливу на соціально-економічний розвиток регіонів, а саме на економіку і соціальну сферу як інструменту перерозподілу валового внутрішнього продукту, фіскальної діяльності, забезпечення громадських послуг та економічного зростання. Серед головних базових напрацювань, які фактично сформували "кістяк" теперішньої системи бюджетування та міжбюджетного регулювання можна виокремити наступні:

- прозорість і зрозумілість механізму формування бюджетних показників для забезпечення мінімально необхідних стандартів збалансованості місцевих бюджетів шляхом надання трансфертів з державного бюджету у вигляді базової дотації, яка розраховується за єдиним для усіх бюджетів підходом з мінімальним впливом суб’єктивних чинників;

- принцип горизонтального вирівнювання податкоспроможності усіх місцевих бюджетів, що дає змогу урівноважити показники соціально-

---

⁸ Європейська хартія місцевого самоврядування: Міжнародний документ від 15 жовтня 1985 р. № 994_036.
URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036

економічного розвитку територіальних громад виходячи з принципів рівності, справедливості і неупередженості бюджетної системи;

- перехід від визначення бюджетних видатків на основі досягнутого у попередні періоди рівня до планування із застосуванням єдиних нормативів, тобто запроваджено нормативний підхід до розрахунку обсягів видатків місцевих бюджетів;

- створення механізму зацікавленості місцевих органів влади у нарощуванні податкової бази шляхом встановлення та регулювання розмірів місцевих податків і зборів, збільшенні надходжень за одним з найважливіших за фіскальним значенням доходів місцевих бюджетів – податком на доходи з фізичних осіб.

Розподіляючи та перерозподіляючи новостворену вартість, держава використовує бюджет як один з основних інструментів регулювання соціально-економічних процесів в ринкових умовах. Внаслідок своєї здатності змінювати добробут громадян, бюджет є об'єктом максимального загострення індивідуальних, групових і національних інтересів, джерелом боротьби ідеологій, наукових концепцій, політичних переконань, уявлень про справедливість.

Частка місцевих бюджетів у перерозподілі валового внутрішнього продукту, а також у зведеному бюджеті, поряд з економічним і соціальним має й важливе політичне значення. Вона свідчить про міру участі місцевого самоврядування у розв'язанні актуальних проблем розвитку держави. Визначаючи функціонування місцевих бюджетів в бюджетній системі України, необхідно взяти до уваги місце місцевих бюджетів в суспільно-економічних відносинах, пов'язаних з розподілом і перерозподілом валового внутрішнього продукту, впровадженням в життя єдиної фінансової політики держави, фінансовим забезпеченням соціально-економічних програм.

За рахунок місцевих бюджетів утримуються заклади освіти, охорони здоров'я, проводяться різні виплати на соціальний захист та соціальне забезпечення сім'ям з дітьми, ветеранам війни і праці, іншим незахищеним

верствам населення, утримуються також будинки-інтернати та притулки, фінансуються молодіжні програми, підтримується функціонування житлово-комунального господарства, закладів культури і спорту, дорожнього господарства тощо. Разом з іншими ланками бюджетної системи місцеві бюджети є одним з головних інструментів реалізації на практиці програми економічного та соціального розвитку як регіонів, так і країни в цілому.

Вважаючи місцеві бюджети фондами фінансових ресурсів, що призначені для реалізації завдань та функцій, покладених на органи місцевого самоврядування, виступаючи складовою бюджетної системи держави, вони забезпечують необхідним фінансуванням заходи економічного та соціального розвитку, що здійснюються органами влади і управління на відповідній території. Це – важлива фінансова категорія, основу якої становить система фінансових відносин, що виникають між місцевими бюджетами та господарськими структурами, що функціонують на певній території; між місцевими бюджетами і населенням певної території, які встановлюються при мобілізації та витрачання коштів; між місцевими бюджетами різних рівнів із перерозподілу фінансових ресурсів; між державним і місцевими бюджетами.

Виходячи з цього, пошук способів і методів зміцнення фінансової автономії органів місцевого самоврядування є надзвичайно важливим завданням. Суб'єкти господарювання повинні мати сприятливі умови для ведення економічної діяльності та бути мотивованими на ефективніше використання всіх видів ресурсів, тоді як органи місцевого самоврядування, в свою чергу, повинні прагнути до стабільного економічного зростання та підвищення ефективності усіх своїх діяльностей.

1.2 Становлення бюджетної системи України

Бюджетна політика виступає одним із ключових інструментів державного регулювання процесів, які відбуваються у сфері економіки. Її формування та реалізація відбуваються в умовах чіткої фрагментарності адміністративно-територіальної організації країни, що передбачає структурування складових

(місцевих бюджетів) у певній ієрархічній послідовності та підзвітності. Виходячи з цього доцільним є розглянути структуру бюджетної системи України, періодизацію її становлення та реформування в теперішніх умовах.

Бюджетна система України на сучасному етапі являє собою результат тривалих трансформаційних змін та еволюційних процесів. Протягом багатьох років відбувалася зміна форм організації державних фінансів, класифікації надходжень та витрат бюджетів. Починаючи з 1990 року відбувалося становлення фінансів місцевого самоврядування, які набирали все більшої ваги з розвитком самого інституту місцевого самоврядування. Прийнятий 29 червня 1995 року Закон України "Про бюджетну систему України"⁹ став першим нормативним документом, що регламентував структуру бюджетної системи України. На той час бюджетна система України складалася з трьох рівнів:

1. Державний бюджет України;
2. Республіканський бюджет Автономної Республіки Крим;
3. Місцеві бюджети.

Слід відзначити, що реформи у бюджетній сфері відбувалися як впродовж розбудови України як незалежної держави так і тривають до сьогодні. Основною особливістю реформ на початках було прагнення закласти в основу формування бюджетної системи незалежної вже держави принцип демократії, розподіл бюджетних повноважень між органами влади різного рівня проводити через раціоналізацію і обґрунтування розподілу доходів та забезпечення фінансовими ресурсами витрат відповідно до визначених чинним законодавством повноважень.

Структура системи місцевих бюджетів напряму залежить і визначається бюджетним устроєм країни. Від бюджетного устрою залежить організаційна побудова бюджетної системи, а також взаємозв'язки між її складовими бюджетами. Взагалі структура має бути логічною, чітко регламентованою, а

---

⁹ Про бюджетну систему України. Закон України від 5 грудня 1990 року N 512-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/512-12#Text>

взаємовідносини її компонентів давали можливість здійснювати ефективне управління.

Пізніше, вже у 2001 році, Бюджетним кодексом України визначено, що структурно бюджетна система України як унітарної держави складається з чітко визначених двох ланок – державного бюджету та місцевих бюджетів¹⁰. Склад місцевих бюджетів України, як і в інших країнах, відображає особливості адміністративно-територіального поділу та загалом специфіку функціонування місцевого самоврядування. До місцевих бюджетів в Україні належать: бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування (рисунок 1.1).

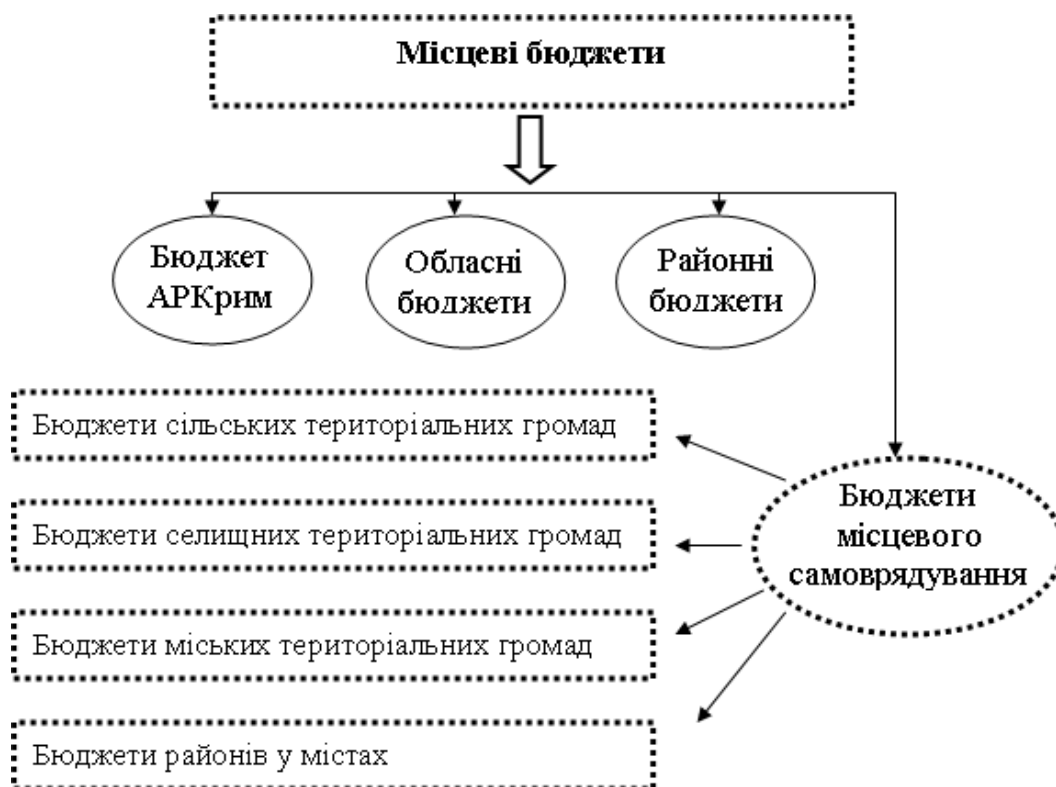

Рис. 1.1 Структура місцевих бюджетів України

Сьогодні в складі системи місцевих бюджетів України функціонують бюджети: Автономної Республіки Крим, 24 обласні, 136 районних та 1439 бюджетів територіальних громад. Характерною рисою сучасної бюджетної системи України є самостійність всіх бюджетів. Місцеві

¹⁰ Бюджетний кодекс України: Кодекс України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20180101>

бюджети одного рівня не можуть бути об'єднані з місцевими бюджетами іншого рівня. Місцеві бюджети в кожній країні є найчисельнішою ланкою бюджетної системи – в них зосереджується значна частина бюджетних ресурсів країни. При цьому роль місцевих бюджетів певною мірою визначається величиною валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через них. Тому важливим показником у розвитку держави загалом є показник частки місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України, який показує нам значення та роль місцевих бюджетів в економічному та соціальному розвитку країни, і свідчить про рівень самодостатності чи, в іншому випадку, додаткових потреб щодо зміцнення місцевого самоврядування¹¹.

Система місцевих бюджетів функціонує в усіх країнах світу. Однак її розвиток і функції визначаються рядом національних, політичних, економічних та інших чинників, з яких найбільший вплив мають економічні та політичні. У промислово розвинених країнах місцеві бюджети відіграють важливу роль у соціальному та економічному розвитку. Наприклад, у США, Японії та Німеччині близько 40 % усіх бюджетних витрат фінансується за рахунок місцевих бюджетів. Значна частина видатків йде на утримання закладів освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, органів правопорядку, а також на будівництво місцевих доріг тощо¹².

Отже, місцеві бюджети є фондами фінансових ресурсів, призначеними для виконання завдань і функцій, покладених на органи місцевого самоврядування. Як частина бюджетної системи держави і основа фінансової бази діяльності органів самоврядування, вони забезпечують необхідними коштами фінансування заходів економічного та соціального розвитку, які реалізуються органами влади і управління на відповідній території. Виходячи з цього, на думку Сунцової О.О. "місцеві бюджети – це сукупність економічних (грошових) відносин, що виникають у зв'язку з утворенням, використанням фондів грошових засобів місцевих органів влади в процесі перерозподілу

¹¹ Кириленко, О. П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика) [Текст] : монографія / О. П. Кириленко. - К. : НІОС, 2000. - 384 с.

¹² Шишко О. Методологічні засади системи фінансового вирівнювання європейських країн / О. Шишко // Наукові праці НДФІ. – 2007. – №3 (40).– С. 48–59.

національного доходу з метою забезпечення розширеного відтворення та задоволення соціальних потреб суспільства"¹³. Якщо розглядати складові частини місцевих бюджетів, то ними є "фонди грошових засобів, що знаходяться у розпорядженні місцевих органів влади, які в сукупності із коштами муніципальних підприємств, позабюджетних валютних фондів, іншими грошовими доходами і накопиченнями, являють собою фінансові ресурси місцевого самоврядування".

Основним завданням місцевого бюджету є забезпечення фінансування суспільних потреб, що виникають із завдань конкретної територіальної громади. Для успішного вирішення цих завдань необхідно здійснювати правильне, логічне та ефективне планування, а також економне і цільове використання бюджетних видатків. З юридичної точки зору, бюджет є нормативно-правовим актом з обмеженим терміном дії, який на сьогоднішній день визначається календарним роком. Найголовнішим завданням для виконавчого органу, що розробляє бюджет, є забезпечення його безумовного виконання протягом року. Що це означає? Щодо дохідної частини бюджету, це передбачає досягнення своєчасності та повноти надходжень податків і зборів, запланованих на відповідний рік, оскільки це безпосередньо вплине на фінансування відповідних бюджетних програм. Щодо видаткової частини, акцент робиться на фінансуванні захищених та першочергових статей видатків, таких як заробітна плата, енергоносії, а також на необхідності виконання видатків, передбачених у місцевому бюджеті. Представницьким органам місцевого самоврядування гарантуються права на самостійність у визначенні напрямків використання коштів місцевих бюджетів, а також право вільно розпоряджатися залишком коштів на початок бюджетного періоду. Крім того, їм забезпечується компенсація зростання видаткової частини або зменшення доходів унаслідок прийняття законів, які впливають на доходну чи видаткову частину бюджету.

---

¹³ Сунцова О.О. Місцеві фінанси: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – С. 127.

Органам місцевого самоврядування надані широкі права для здійснення економічного та соціального розвитку на своїй території. Зокрема, у статті 43 Конституції України відзначено, що місцеві органи самоврядування управляють майном, яке є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного і культурного розвитку та контролюють їхнє виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки та збори відповідно до закону; утворюють, реорганізують і ліквідовують комунальні підприємства, організації, установи¹⁴.

У сучасних умовах зростає роль місцевих бюджетів у фінансуванні ключових державних витрат, що спрямовані переважно на задоволення потреб населення. Ця тенденція є закономірною, оскільки вона відповідає процесу активізації державного впливу на економічне та соціальне життя країни і сприяє зміцненню місцевого самоврядування¹⁵.

Місцеві бюджети займають важливе місце в економічному та соціальному житті суспільства, що знаходить відображення у різноманітних зв'язках, котрі виникають в процесі їх формування і використання, – з місцевим господарством, підприємствами, фірмами, установами тощо, які працюють на території функціонування місцевих бюджетів, з органами державної влади та управління, з населенням. Найважливіші аспекти складної і багатогранної їх ролі полягають у тому, що:

– місцеві бюджети є важливим інструментом макроекономічного регулювання, за їхньою допомогою перерозподіляється приблизно 1/6 виробленого валового внутрішнього продукту України. Доходи, які в них акумулюються, використовуються на утримання установ соціально-культурної сфери, підприємств житлово-комунального господарства, виплати допомог із соціального захисту та соціального забезпечення;

---

¹⁴ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

¹⁵ Місцеві фінанси : підручник / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. О. Б. Жихор, д-ра екон. наук, проф. О. П. Кириленко. – К.: УБС НБУ, 2015. – 579 с.

– місцеві бюджети сприяють збалансованому розвитку територій, виступають ефективним інструментом для міжтериторіального перерозподілу валового внутрішнього продукту та забезпечують фінансове вирівнювання. У процесі бюджетного регулювання здійснюється вирівнювання бюджетної забезпеченості регіонів і поступове зменшення розривів у їхньому соціально-економічному розвитку;

– з місцевих бюджетів покривається більшість державних витрат, особливо в соціальній сфері. Це стосується насамперед виплат на соціальний захист та забезпечення населення, утримання установ соціально-культурного напрямку, а також фінансування розвитку місцевого господарства. Загалом через місцеві бюджети проходить майже половина видатків зведеного бюджету України;

– місцеві бюджети в сучасних умовах виступають одним із основних джерел для задоволення потреб населення. За рахунок них здійснюються додаткові виплати громадянам для покриття витрат на оплату житлово-комунальних послуг, надається допомога і пільги ветеранам війни та праці, сім'ям з дітьми, малозабезпеченим верствам населення тощо;

– фінансову основу місцевого самоврядування згідно з чинним законодавством складають доходи місцевих бюджетів, цільові фонди (включаючи валютні) та інші джерела фінансування. Однак через обмежені можливості місцевих органів у формуванні цільових фондів та нерозвиненість фондового ринку, включаючи практику випуску і розміщення муніципальних позик, місцеві бюджети здебільшого залишаються єдиним джерелом фінансування для вирішення місцевих питань.;

– за допомогою місцевих бюджетів реалізуються загальнодержавні програми, спрямовані на розвиток різних секторів економіки, особливо сільського господарства; підтримуються вітчизняні виробники, фінансуються проєкти з підвищення рівня життя населення, створення нових робочих місць, реабілітації та працевлаштування людей з інвалідністю;

– місцеві бюджети можна вважати основним фінансовим планом розвитку територіальних громад, районів і областей України. Їхня дохідна частина відображає результати діяльності підприємств, організацій та інших суб'єктів господарювання на відповідній території, а також масштаби їхньої діяльності й обсяги доходів. Частина цих доходів надходить у місцеві бюджети через податки, збори та інші обов'язкові платежі¹⁶.

Таким чином, місцеві бюджети найяскравіше втілюють політику органів місцевого самоврядування, є фінансовим планом розвитку певної території, в якому відображаються найважливіші завдання місцевої влади та очікувані результати діяльності. Європейська хартія місцевого самоврядування передбачає його відокремленість від державної влади, повну незалежність і самостійність у здійсненні покладених на нього функцій у межах своєї компетенції. У процесі децентралізації повноважень з ухвалення рішень місцева влада повинна отримати можливість впливати на розвиток території, узгоджувати потреби територіальної громади з її фінансовими можливостями¹⁷.

Ступінь фінансової самостійності місцевих органів влади характеризує незалежність держави в цілому, потенційні можливості її економічного розвитку, рівень демократичних прав та свобод громадян. Ефективність фінансової системи України буде досягнута лише у випадку забезпечення фінансової спроможності і фінансової самостійності окремої території. Фінансову незалежність місцевого самоврядування слід розглядати як межі можливостей економічної діяльності на основі економічної ефективної раціональності, здатність місцевих органів влади до самостійного вирішення питань, що входять до їх компетенції, з метою забезпечення соціально-економічного розвитку території.

---

¹⁶ Кириленко, О. П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика) [Текст] : монографія / О. П. Кириленко. - К. : НІОС, 2000. - 384 с.

¹⁷ Зайчикова В. В. Місцеві фінанси України та європейських країн / В. В. Зайчикова. – К.: НДФІ, 2007. – 299 с.

1.3 Інституційні засади формування бюджетної політики

Держава є найважливішим інститутом, здатним у середньостроковій перспективі здійснювати регулювання фаз економічного циклу задля переходу до зростання економіки. Використовуючи бюджет як ключовий елемент державних фінансів та володіючи активами, зокрема фінансовими, держава реалізує відповідну економічну політику, впливаючи на сукупний попит і пропозицію, рівень зайнятості, а також індекс споживчих цін. Водночас необхідно приділяти увагу теоретичним засадам формування бюджету, підвищенню ефективності інституційних механізмів бюджетної політики та посиленню регуляторної здатності бюджетної системи.

Бюджетна політика є ключовим інструментом державного регулювання соціально-економічних процесів. Напрями формування та використання бюджетних ресурсів визначаються відповідно до завдань, які суспільство має реалізувати на конкретному етапі свого розвитку. Бюджетна система відіграє важливу роль у механізмі державного регулювання економіки, і рівень збалансованості бюджетного регулювання та ефективність його впливу на соціально-економічний розвиток держави та її регіонів залежать від оптимального поєднання елементів бюджетної системи¹⁸.

Формування бюджетних відносин відбувається разом із розвитком економіки, яка є як передумовою, так і об'єктом їхнього впливу. Водночас слід зазначити, що можливості використання бюджету для макроекономічного регулювання залежать від умов і результатів виробництва та рівня розвитку економічних відносин. Бюджетна система виступає адаптивним механізмом у регулюванні економіки, спрямованим на забезпечення відповідності регулятивних заходів до внутрішніх і зовнішніх змін економічного середовища з метою стимулювання економічного розвитку країни та її регіонів. Обсяг і структура дохідної та видаткової частин бюджету значно впливають як на окремі галузі, так і на економічну систему загалом. Для підвищення якості

---

¹⁸ Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. К.:Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2021. 532 с.

функціонування системи бюджетного регулювання доцільно використовувати загальні принципи побудови цілісних систем, зокрема інституційних. Інституційний підхід розглядає бюджетне регулювання як динамічну систему, яка постійно розвивається і адаптується до ключових завдань соціально-економічного розвитку.

Бюджетна система включає інститути, що з однієї сторони сприяють підвищенню, а з іншого боку можуть знижувати ефективність її функціонування як інструменту соціально-економічного розвитку країни. Тому важливо оцінити бюджетні інституції з точки зору позиції, що значною мірою впливає на рівень фінансово-бюджетного регулювання¹⁹.

Політика бюджетної рівноваги є важливою передусім у співставленні запланованих і фактичних показників, зокрема щодо валового внутрішнього продукту, доходів і видатків бюджету, дефіциту, державного боргу та їхньої структури. Необхідно також забезпечити збалансованість між фінансово-бюджетними та соціально-економічними показниками по адміністративно-територіальних одиницях, ефективністю бюджетних програм, досягненням суспільно значущих цілей і видатками головних розпорядників бюджетних коштів. Основною метою політики бюджетного регулювання є забезпечення реалізації завдань соціально-економічного розвитку країни та її регіонів, при цьому важливо зберігати стійкість бюджетної системи в необхідних межах. Бюджетна система є одним із ключових інструментів впливу на економічне зростання, але, з певною затримкою в часі, також стає об'єктом впливу на макроекономічну ситуацію країни. Тому важливо визначити ступінь взаємовпливу між бюджетною системою та соціально-економічним розвитком країни і регіонів, з урахуванням часових рамок.

Для розробки та реалізації збалансованого бюджетного регулювання протягом визначеного періоду бюджетна політика має враховувати, з одного боку, циклічність економічного розвитку, а з іншого — стан державних

---

¹⁹ Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетно-податкова політика в умовах невизначеності. *Scientia Fructuosa*. 2023. № 4. С. 19–31.

фінансів та рівень стійкості бюджетної системи. Значне зниження цього запасу стійкості може ускладнити ефективне бюджетне регулювання, що є важливим для стимулювання економічного зростання. На кожному етапі розвитку економіки потрібно створювати такий бюджетний механізм, який би забезпечував виконання поставлених перед державою завдань. Із погляду економіки, бюджетний механізм — це сукупність конкретних видів бюджетних відносин та методів формування і використання бюджетних ресурсів.

Бюджетна система повинна мати ряд механізмів, які дозволяють державі виконувати функції розподілу та перерозподілу ресурсів. Ці механізми слід організувати у вигляді елементів бюджетного механізму, які охоплюють розробку нормативно-правових актів щодо бюджетного планування, регулювання, фінансування, звітності та контролю за виконанням бюджету тощо. Бюджетні відносини та процеси, що відбуваються в контексті цього, обумовлені розвитком економіки, яка є як передумовою, так і об'єктом їх впливу. Важливо відзначити, що можливості використання бюджету для макроекономічного регулювання залежать від умов і результатів виробництва, а також від рівня розвитку економічних відносин. Бюджетна система виконує роль адаптивного механізму в системі економічного регулювання, що має на меті забезпечення відповідності регулятивних заходів внутрішнім і зовнішнім змінам економічного середовища для стимулювання економічного розвитку країни та адміністративно-територіальних одиниць²⁰.

Таким чином, бюджетна система є одним із ключових інструментів регулювання соціальної, виробничої, інвестиційної, регіональної, зовнішньоекономічної та інших сфер діяльності держави. Бюджетна політика набуває особливого значення під час ринкових реформ в економіці. Обсяг і структура доходів і видатків бюджету значно впливають як на окремі галузі, так і на економіку в цілому. Рівень економічного зростання держави залежить від оптимізації обсягів та структури бюджетних доходів і видатків. Загалом

---

²⁰ Бюджетна система : підруч. / за наук. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К. : Центр учбов. літератури ; Тернопіль : Екон. думка, 2012. – 871 [1] с.

бюджетне регулювання повинно бути націлене на досягнення реального економічного зростання в кожному регіоні, місті, області та в країні загалом.

Бюджет є ключовим елементом системи фінансового регулювання економіки, а його збалансованість і оптимальність є одними з основних умов для економічного зростання. Бюджетна політика дозволяє цілеспрямовано впливати на темпи та пропорції розвитку суспільного виробництва. На формування видаткової частини бюджету, яка є важливим елементом бюджетної політики, передусім впливають доходи бюджету та показник дефіциту (профіциту) бюджету, враховуючи циклічність економічного розвитку.

Система бюджетного регулювання має на меті розробку та реалізацію збалансованої фінансово-бюджетної політики, зокрема у сфері доходів, видатків бюджету, міжбюджетних відносин, дефіциту (профіциту) бюджету та державного боргу, яка має на меті підвищення соціально-економічного розвитку країни. Бюджетний механізм повинен забезпечувати бюджетне регулювання держави та відображати певну спрямованість бюджетних відносин на виконання економічних і соціальних завдань на конкретному етапі розвитку держави.

Підсумовуючи слід відмітити, що бюджетна політика виступає важливим інструментом управління публічними фінансами держави та місцевого самоврядування, за допомогою якого формується чітка архітектоніка і структуризація галузей та сфер діяльності суспільного життя, що впливає на соціально-економічну складову розвитку регіонів. Вагомими завданнями у процесі розробки та реалізації державної фінансової політики є удосконалення системи управління бюджетними коштами, посилення ефективності бюджетних механізмів, спрямованих на економічне зростання. Тому підвищення стандартів та якості життя населення, ефективність економічних реформ значною мірою визначається якісним рівнем інституційної складової бюджетної структури, стабільністю бюджетної системи держави та результативністю використання бюджетних інструментів для соціально-економічного розвитку.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

2.1 Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку регіону

Бюджетна політика є одним із ключових інструментів, що забезпечують структурні зміни в основних напрямках і сферах діяльності суспільства, зміцнення конкурентоспроможності економічних секторів, а також підвищення стандартів і якості життя громадян. Актуальність дієвості бюджетної політики особливо зростає в умовах економічних трансформацій, коли необхідно визначити ефективні механізми економічного розвитку країни. З огляду на виклики, які постають перед державою та суспільством в етапі економічних змін, важливою є розробка результативної бюджетної політики та відповідної стратегії бюджетного регулювання. Довгострокова бюджетна стратегія є важливим інструментом бюджетної політики і визначається завданнями модернізації соціально-економічної системи держави.

Один із ключових напрямів сучасної бюджетної політики полягає у створенні сприятливого макроекономічного середовища, реалізації послідовних та ефективних заходів у бюджетній сфері, забезпеченні стабільності державних фінансів і високих темпів економічного зростання. Це досягається через модернізацію економіки держави, підвищення її конкурентоспроможності та формування бюджету з чіткими фіскальними та видатковими орієнтирами. Потреба у забезпеченні стабільного соціально-економічного розвитку країни та адміністративно-територіальних одиниць вимагає переосмислення існуючих поглядів і підходів до використання різних форм і методів бюджетного регулювання. Створення ефективного механізму бюджетного регулювання допоможе збалансувати бюджетну систему, сприяти розвитку фінансових і

перерозподільчих відносин, а також вирівнюванню соціально-економічних диспропорцій²¹.

Дієва бюджетна політика сприяє ефективному, збалансованому соціально-економічному розвитку територій за умови дотримання узгодженості і гармонізації трьох найважливіших складових успішного її впровадження. Це забезпечення повноти доходів; раціональне здійснення витрат і контроль на кожній стадії бюджетного процесу при реалізації намірів, викладених у програмі соціально-економічного розвитку. Схематично можна відобразити на рисунку 2.1.

Рис. 2.1 Система збалансування бюджетної політики у соціально-економічному розвитку території

Бюджетну політику можна визначити як сукупність економічних і адміністративних заходів, що застосовує держава з метою стабілізації та підвищення ефективності національної економіки, використовуючи головним чином, бюджетні та податкові механізми. Завдання бюджетної політики

²¹ Кравець В. І. Бюджетна політика соціально-економічного розвитку країни. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 16. С. 40–45.

полягає в забезпеченні результатів, а не тільки ідеї. Трактування цього вислову знаходить свої відображення у головній сутності бюджетної політики сьогодення, що означає цілеспрямованість, направленість, виваженість у підходах і очікуваність результату, які нам диктує формат середньострокового планування бюджету та програмно-цільовий метод здійснення бюджетних видатків. Такий підхід передбачає дотримання встановлених "правил" на кожному з етапів бюджетного прогнозування, планування та виконання. Ефективність здійснення бюджетної політики багато в чому залежить від узгодженості дій органів публічної влади як державного рівня так і органів місцевого самоврядування в контексті установлених стадій бюджетного процесу, а саме:

- політика доходів
- політика реалізації бюджетного процесу
- політика видатків
- політика збалансування бюджету
- політика виконання бюджету
- вплив політики на соціальну сферу, бюджетна звітність.

Тому розглядаючи в цілому підходи до здійснення якісної і виваженої бюджетної політики необхідно акцентувати увагу на трьох аргументах, які сприятимуть збалансованому соціально-економічному розвитку території, це – максимум доходів, раціональність видатків і, звичайно, контроль на кожному етапі роботи як з боку самих органів влади і учасників бюджетного процесу так і з боку контролюючих органів.

По перше, кожна територіальна громада, кожен бюджет повинні відстежувати стан виконання показників дохідної частини бюджету і спрямовувати свої зусилля на забезпечення максимального надходження до бюджету тих доходів, які передбачені законодавством для сплати до відповідного рівня бюджету. Максимум доходів повинен бути одним з першочергових завдань органів публічної влади оскільки це підґрунтя їхніх видатків, їхніх видаткових повноважень, за які вони відповідають.

Інтерпретуючи сказане на рівень місцевого самоврядування можна сказати, що акумулювання фінансового ресурсу у вигляді доходів місцевих бюджетів дає змогу сформувати базу для реалізації їхніх повноважень, а в сукупності з міжбюджетними трансфертами з бюджетів вищого рівня, держава також покладає відповідальність за здійснення видатків бюджетів місцевого самоврядування. А видатки – це що? Це той же соціально-економічний розвиток, це фінансування в першу чергу закладів освітньої галузі, культурної сфери, спортивних закладів і заходів, і найголовніше – це соціальне забезпечення громадян які проживають на території громади. Адже, говорячи на тему фінансів, а в контексті органів влади – публічних фінансів, ми виявляємо їхнє сутнісне і першочергове призначення, що публічні фінанси – це фінансові ресурси, що спрямовані на задоволення потреб всього суспільства або окремої його частини. Їхнім розподільником є держава в особі органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Тобто уже вкотре підкреслимо – що головне призначення органів публічної влади у сфері фінансів – це ефективність розпоряджання коштами для задоволення потреб жителів, які проживають на тій чи іншій території. І коли йдеться про публічні фінанси, то в першу чергу ми говоримо про систему публічних відносин: між державою і громадянами, між органами місцевого самоврядування і жителями територіальної громади, між бюджетом – і споживачами відповідних послуг. Тому важливою складовою бюджетної політики є акумулювання ресурсу, залучення і використання усіх дієвих заходів задля сумлінності сплати платниками податків платежів до бюджету, наповнення бюджетів відповідним фінансовим ресурсом, який в подальшому буде спрямований на фінансування соціально-економічного розвитку. З іншого боку не менш важливою складовою збалансованості бюджетного механізму є раціональне, ефективне і цільове витрачання бюджетних коштів у доцільних напрямках, що є підґрунтям реалізації повноважень органів публічної влади різного рівня, які діють згідно з чинним законодавством і виконують свою роботу. Третьою складовою забезпечення бюджетного збалансування є

здійснення контрольної функції усіма учасниками бюджетного процесу на усіх стадіях бюджетного процесу.

Схематично місце бюджетної політики у системі політики держави можна зобразити на рисунку 2.1.

Рис. 2.1 Місце бюджетної політики у політиці держави.

Бюджетна політика уособлює в собі економічну категорію, яка має фінансову, управлінську, інституційну основу. З точки зору фінансової складової бюджетна політика – це сукупність дій з приводу грошових відносин в частині перерозподілу національного доходу і частини національного багатства з метою задоволення економічних інтересів суспільства. З точки зору управської категорії бюджетна політика відображає взаємозв'язки між суб'єктами бюджетного регулювання при виконанні функцій управління з метою підвищення результативності і ефективності бюджетних видатків. Інституційність категорії "бюджетна політика" проявляється через сукупність інститутів, що еволюціонують в часі, зберігаючи свою суть і модифікуючи форми прояву. Внутрішній взаємозв'язок функціональних і управлінських складових механізму бюджетної політики є важливою умовою його дієвості.

Функціональна структура бюджетної політики представлена механізмами бюджетного регулювання доходів, видатків, міжбюджетних відносин.

Структурними елементами функціональної структури механізму бюджетної політики є фінансові методи і фінансові важелі, нормативно-правове та інформаційне забезпечення. Управлінську структуру механізму бюджетної політики, пов'язану з формуванням і використанням бюджетних ресурсів, можна розглядати в розрізі елементів управління фінансами: бюджетне планування і прогнозування; фінансовий контроль²².

Інституційний підхід розглядає бюджетну політику як динамічну систему, яка постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку. Під час бюджетного планування та прогнозування визначаються обсяги фінансових ресурсів, а також напрями їх використання і перерозподілу в межах бюджетної системи. Фінансовий контроль у бюджетній сфері орієнтований на перевірку процесу формування бюджетних доходів, а також на цільове, ефективне і результативне використання бюджетних витрат. Бюджетне регулювання соціально-економічного розвитку суспільства складає сукупність фінансових методів і важелів, що стосуються формування та використання бюджетних ресурсів, а також регулювання міжбюджетних відносин. Це має на меті досягнення фінансово-економічної збалансованості, ефективності економічних перетворень та забезпечення соціально-економічного прогресу суспільства²³.

З метою комплексного вирішення завдань, що стоять перед державою у бюджетній сфері важливим є розуміння сутності бюджетної політики та змісту її механізму реалізації. Вагомим є здійснення поглибленого аналізу тенденцій розвитку бюджетного процесу та його впливу на економічний розвиток держави. Одним із ключових напрямків розвитку бюджетної політики в нинішніх умовах є створення сприятливого макроекономічного середовища, реалізація послідовних і ефективних заходів у податково-бюджетній сфері, а також забезпечення стабільності державних фінансів і високих темпів економічного зростання через модернізацію економіки та підвищення її

²² Кравець В. І. Бюджетна політика соціально-економічного розвитку країни. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 16. С. 40–45.

²³ Бюджетна система в інституційному середовищі суспільства / І. Я. Чугунов, Л. В. Лисяк // Фінанси України. - 2009. - № 11. - С. 3-12.

конкурентоспроможності. У процесі економічних перетворень бюджетна політика повинна бути націлена на відновлення та стабілізацію, реалізацію структурних змін у бюджетній сфері та реальному секторі економіки, а також забезпечення макроекономічної стабільності й стійкості бюджетної системи.

Бюджетна політика держави, що функціонує як динамічна система, повинна адаптуватися до соціально-економічних потреб суспільства, використовуючи відповідні регуляторні механізми на основі міжнародного досвіду. Її функціональне призначення є результатом еволюції ролі та значення держави в процесі суспільно-економічного розвитку. З огляду на економічні показники, цілі, завдання та механізми бюджетної політики повинні коригуватися для ефективного впливу на соціально-економічні процеси. В умовах рецесії бюджетна політика повинна реалізовувати адаптаційно-регуляторний потенціал для поступового виходу на економічне зростання. При цьому вона, як важливий інструмент державного регулювання економіки, має базуватися на довгостроковій програмі економічного та соціального розвитку країни²⁴.

Головною метою бюджетної політики є досягнення довгострокової збалансованості бюджетної системи, що передбачає формування стабільної податкової бази шляхом створення сприятливих умов для економічного розвитку, а також забезпечення своєчасного і достатнього фінансування основних напрямків соціально-економічної сфери. Важливим аспектом є формування ефективного механізму міжбюджетного регулювання.

Міжнародний досвід функціонування фінансових систем показує, що бюджетна рівновага досягається через збалансований бюджет, який впливає на темпи економічного зростання та рівень добробуту населення. Ефективність бюджетної політики проявляється як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі, впливаючи на темпи економічного розвитку, а також на загальний

---

²⁴ Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку: інституційний аспект. Економічний вісник університету: Зб. наук. праць. 2016. Вип. 27/1. С. 595–601.

індикатор стійкості бюджетної системи, який визначається сукупністю ключових бюджетних показників, що характеризують її стан²⁵.

Бюджетна політика є важливим інструментом впливу на соціально-економічний розвиток країни. Як складова основних напрямків економічної політики, визначених державою, вона має на меті оптимізацію формування бюджетних доходів і ефективне використання державних фінансових ресурсів, управління дефіцитом бюджету та державним боргом, а також узгодження загальнонаціональних і місцевих інтересів у сфері міжбюджетних відносин. Крім того, бюджетна політика сприяє підвищенню ефективності державних інвестицій в економіку і забезпечує соціальну справедливість при перерозподілі національного доходу. Бюджетна політика формується з урахуванням визначення цілей та завдань у сфері фінансів, розробки механізмів формування бюджетних доходів, управління фінансами в бюджетній сфері, а також використання фінансово-бюджетних інструментів для регулювання економічних і соціальних процесів. Як один з ключових інструментів реалізації економічної політики країни, бюджетна політика значною мірою визначає роль держави в регулюванні економічних процесів і забезпеченні макроекономічного зростання. Державні дії щодо встановлення основних завдань і кількісних показників для формування дохідної та видаткової частини бюджету, а також управління бюджетним дефіцитом і державним боргом, визначають суть бюджетної політики.

Фінансові ресурси є одним із ключових аспектів держави, а державні фінанси, зокрема бюджет країни, становлять основний елемент національної економіки. Питання формування дохідної частини бюджету на всіх рівнях є надзвичайно важливим при розробці та реалізації фінансово-бюджетної політики. Доходи бюджету не тільки забезпечують фінансову базу для виконання державних функцій, але й служать інструментом перерозподілу фінансових ресурсів у суспільстві на користь різних груп населення, галузей і

---

²⁵ Фінансові системи зарубіжних країн : навчальний посібник. / Савастєєва О.М. К.: ФОП Гуляєва В. М., 2019. – 177 с

регіонів. Тому вони є одним з найважливіших елементів системи фінансового та загального державного регулювання соціально-економічного розвитку²⁶.

В умовах сучасного соціально-економічного розвитку України особливо важливо переосмислити роль бюджетної політики та підвищити її ефективність. Основою для реалізації ефективної бюджетної політики є визначення її ключових напрямів на основі національних пріоритетів стратегії економічного та соціального розвитку, а також принципів грошово-кредитної політики та зовнішньоекономічної діяльності. Це створить умови для виконання державою своїх функцій, підтримки фінансової стабільності та досягнення економічного зростання. Підвищення якості вітчизняної бюджетної політики з урахуванням світового досвіду сприятиме успішним інституційним змінам у розвитку суспільства.

2.2 Характеристика соціально-економічного розвитку Івано-Франківської області

На сучасному етапі розвитку національних економік дослідження регіонального управління постає як складна й багатогранна система, що вимагає всебічного підходу з використанням наукових принципів менеджменту. Водночас, важливо зазначити, що соціально-економічний розвиток регіону являє собою інтегровану систему закономірностей, взаємозв'язків та пропорцій, які забезпечують відтворювальні процеси суб'єктів господарювання різних форм власності на адміністративно визначеній території.

Управління соціально-економічними процесами в регіонах має здійснюватися з урахуванням поєднання загальнодержавних та місцевих інтересів; воно повинно ґрунтуватися на надійній законодавчо-нормативній базі та ефективно функціонуючих виконавчих структурах і органах місцевого самоврядування, спроможних реалізовувати економічні реформи. Сьогодні

---

²⁶ Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. К.:Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2021. 532 с.

система місцевого самоврядування розглядається як комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на стимулювання сталого соціально-економічного розвитку регіону та раціональне використання місцевих ресурсів з урахуванням інтересів як держави, так і громади.

Одним із ключових завдань управлінських структур місцевого самоврядування є забезпечення соціально-економічного розвитку регіону в пріоритетних сферах. Однак кризові явища в національній економіці та робота в умовах війни призвели до складного фінансового стану підприємств Івано-Франківської області: майже всі галузі демонструють тенденцію до скорочення накопичень. Проаналізуємо соціально-економічний розвиток Івано-Франківської області у 2023 році²⁷.

Упродовж 2023 року у галузі промисловості вдалося подолати тенденцію спаду промислового виробництва і досягти за підсумками 2023 року індексу промислової продукції на рівні 101,9 відсотка. У 2023 році обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) склав 90,0 млрд. грн порівняно з 84,1 млрд. грн за відповідний період 2022 року. Станом на 01.01.2024 в Івано-Франківській області функціонує значна кількість промислових сонячних електростанцій (СЕС), загальною потужністю 251,6 МВт та отримали ліцензії на виробництво та відпуск електроенергії по "зеленому" тарифу. Також, функціонують міні ГЕС потужністю 3,93 МВт, дві вітрові електростанції (ВЕС) потужністю 6,4 МВт, біогазовий завод, біогазова станція з переробки сміття потужністю 1,00 МВт. Крім того, 4320 приватних домогосподарства приєдналися до електричних мереж АТ "Прикарпаттяобленерго" (а це 4 місце серед областей по кількості встановлених СЕС та 3 місце по потужності встановлених СЕС). їх сумарна потужність становить 116,3 МВт, якими вироблено 123,2 тис. кВт. год електроенергії, що покриває власні потреби в межах середнього рівня споживання більше 16,5 тис. домогосподарств. Об'єктами альтернативної енергетики в області за 2023 рік сумарно вироблено

---

²⁷ З міркувань безпеки окремі показники узагальнено та подано їх орієнтовні обсяги і одиниці виміру

307648,5 тис. кВт. год. електричної енергії. На альтернативних видах палива в бюджетних закладах області працює 315 котелень на твердому паливі та 33 котельні на електриці.

Розвиток туристично-рекреаційної сфери. Івано-Франківщина є одним з провідних туристичних та курортно-рекреаційних регіонів України. На території Прикарпаття розташовано 10 гірськолижних центрів, 5 національних природних парків, понад 3,5 тис. пам'яток історико-культурної спадщини. Кількість відвідувачів Прикарпаття за підсумками 2023 року за експертними оцінками становить понад 2,3 млн осіб. Туристичний збір Івано-Франківської області у 2023 році становить 20,4 млн грн, що на 14,0 відс. більше, ніж за аналогічний період 2022 року. А це один з основних зборів, який належить згідно з чинним законодавством до місцевих податків і зборів і формує податковий потенціал бюджетів місцевого самоврядування.

Агропромисловий розвиток. Щорічне виробництво продукції сільського господарства (у постійних цінах 2016 року) складає понад 14,0 млрд. грн або зверх 2,0 млн грн у розрахунку на 100 гектарів сільгоспугідь. Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва за 2023 рік, у порівнянні з попереднім роком, склав 102,1 відс., у тому числі продукції рослинництва-103,1 відс., тваринництва - 100,4 відсотка. Станом на 01.01.2024 поголів'я великої рогатої худоби у всіх категоріях господарств склало 88,8 тис. голів, у тому числі 55,1 тис. голів - корів; свиней - 312,1 тис. голів, птиці - 4,0 млн голів, овець та кіз - 26,8 тис. голів.

Земельні ресурси. Станом на 01.01.2024 до Державного земельного кадастру внесені відомості про межі 415 населених пунктів (51,6 відс/ від загальної кількості населених пунктів області). За 2023 рік до Державного земельного кадастру внесені відомості про межі 76 населених пунктів.

Будівельна діяльність. За 2023 року в області прийнято в експлуатацію 526,1 тис. кв. м загальної площі житлових будівель нового будівництва, що на 22,2 відс. більше, ніж за відповідний період попереднього року. За обсягом

прийнятого в експлуатацію житла область посіла 5 місце серед регіонів держави.

Житлово-комунальне господарство. В області ведеться робота щодо оснащення житлових будинків приладами обліку. Станом на 01.01.2024 з 859 житлових будинків, де є централізоване опалення, побудинковими приладами обліку оснащено 686 будинків, що становить 79,9 відс. від загальної кількості. Рівень оснащеності вузлами комерційного обліку питної води житлових будинків в області становить 90,7 відс., нежитлових - 98,9 відсотка. За 2023 рік в області створено 25 ОСББ, загальна їх кількість станом на 01.01.2024 становить 1160 одиниць (приріст протягом періоду становить 2,2 відс.).

Податково-бюджетна політика. У 2023 році в області збережено позитивну динаміку надходжень податків і зборів. За підсумками 2023 року до зведеного бюджету області надійшло доходів з урахуванням трансфертів з державного бюджету у сумі 19451,8 млн гривень. Фактичні надходження до місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) склали 12505,7 млн грн, з яких до загального фонду - 11497,0 млн грн, спеціального фонду - 1008,7 млн гривень. У порівнянні з відповідним періодом минулого року доходи зведеного бюджету області зросли на 13,8 відс. або на 1514,6 млн грн, в тому числі по загальному фонду - на 11,6 відс. (+1194,3 млн грн), по спеціальному фонду - на 46,5 відс. (+320,4 млн грн). Протягом звітного періоду проведено видатків загального та спеціального фондів в сумі 19992,6 млн грн, що складає 95,0 відс. до плану на рік з врахуванням внесених зміщ в тому числі: по загальному фонду - 16200,3 млн грн або 94,4 відс., по спеціальному - 792,3 млн грн або 97,7 відсотка. У порівнянні з 2022 роком видатки загального фонду зросли на 3855,0 млн грн або на 19,3 відсотка.

Зовнішньоекономічна діяльність. Транскордонне співробітництво. За підсумками 2023 року позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами склало 60,9 млн дол. США. Обсяг експорту товарів області склав 616,1 млн дол. США. Партнерами області у зовнішній торгівлі товарами були нерезиденти із ПО країн світу, експортні поставки здійснювалися до 90 країн.

Розвиток транспортної інфраструктури та логістики фінансується за рахунок внутрішніх, якими виступають кошти обласного бюджету, бюджетів територіальних громад у виді місцевих програм, і зовнішніх джерел які надходять в область у вигляді цільової субвенції з державного бюджету. У 2023 році для області виділено субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на фінансове забезпечення будівництва, реконструкції, ремонту і утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах в сумі 358494,5 тис. гривень. У 2023 році забезпечено виконання робіт з експлуатаційного утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності області на суму 572584,8 тис. грн, а саме: 398257,9 тис. грн - за рахунок коштів субвенції з державного дорожнього фонду; 50088,7 тис. грн - за рахунок коштів з обласного бюджету ; 124238,2 тис. грн - за рахунок коштів бюджетів територіальних громад (до співфінансування долучилося 20 територіальних громад).

Станом на 01.01.2024 в Івано-Франківській області утворено 62 ЦНАПи при міських, селищних та сільських радах області. На сьогодні функціонує 54 ЦНАПи, 6 з яких - Дія. Центри, де обладнано робочі місця для суб'єктів звернень із застосунком Дія. Додатково для зручності відвідувачів прийом суб'єктів звернень організовано в 17 територіальних підрозділах і 223 віддалених робочих місцях адміністраторів ЦНАП, а також на базі 5 старостинських округів. В Івано-Франківській області налагоджена співпраця центрами надання послуг з 22 суб'єктами надання адмінпослуг. При цьому за 2023 рік через ЦНАПи області надано 980889 адмінпослуг, що на 163147 адмінпослуг більше ніж за 2022 рік.

Актуальності набуває розвиток реабілітаційних технологій. У зв'язку із військовою агресією, великою кількістю поранених, травмованих та вимушено переселених осіб в області зросла потреба у якісній реабілітаційній та післяреабілітаційній допомозі. Загалом від початку війни послуги з реабілітації отримали понад 10 тисяч осіб, з них 6150 - за звітний рік. Крім того, за цей

період реабілітаційну стаціонарну та амбулаторну допомогу отримали понад 5 тисяч військовослужбовців.

Підвищення якості освіти. Відповідно до завдань програми економічного і соціального розвитку Івано-Франківської області упродовж 2023 року розширено мережу закладів дошкільної освіти, зокрема: відкрито 1 заклад дошкільної освіти; реорганізовано 2 заклади загальної середньої освіти зі створенням дошкільних відділень; відновлено діяльність одного закладу; створено 5 дошкільних груп у діючих закладах дошкільної освіти у с. Комарів Галицької територіальної громади Івано-Франківського району. Таким чином, впродовж звітнього періоду створено 205 місць для дітей дошкільного віку з метою забезпечення їх права на здобуття дошкільної освіти. В області створюються умови для навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами. У 2023/2024 навчальному році організовано інклюзивне навчання для 1785 дітей з особливими освітніми потребами у 1506 класах 397 закладів загальної середньої освіти.

У 2023 році в Івано-Франківській області здобували освіту 158845 учнів (з них - 5095 ВПО), у 2022 році їх кількість становила 160980 учнів (з них - 4373 ВПО). У 2023/2024 навчальному році безкоштовним підвезенням забезпечено 77,8 відс. учнів, які проживають за межею пішохідної доступності. За рахунок коштів освітньої субвенції з державного бюджету та співфінансування з місцевих бюджетів у 2023 році придбано 21 шкільний автобус для регулярного підвезення до місця навчання і додому учнів і педагогічних працівників сільської місцевості, які проживають за межею пішохідної доступності.

Питома вага видатків на освіту у зведеному бюджеті Івано-Франківської області складає понад 65 відсотків від усіх видатків бюджету. Тому прискіпливий аналіз видатків на освіту загалом показує загальну картину цієї галузі на фоні усієї країни. Разом з тим, фінансування освіти в Україні загалом стикнулося з низкою викликів. Державний бюджет на освіту поступово зростає, проте загальний рівень фінансування залишався нижчим за європейські

стандарти. Згідно з рекомендаціями ЄС, а також згідно з частиною першої статті 78 Закону України "Про освіту"²⁸ прогнозні видатки на освіту мають складати не менше 7% ВВП, проте в Україні цей показник не перевищував 6 %. Зазначене засвідчують дані, наведені в таблиці 2.1.

Як видно з таблиці, обсяги видатків місцевих бюджетів на освіту кожного року зростають. Проте їхня частка у зведеному бюджеті України на освітню галузь залишається практично незмінною - в межах 79-80 відсотків.

Таблиця 2.1 Динаміка видатків зведеного бюджету України на освіту у 2020-2024 рр.

Показник/рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік (прогноз)
ВВП	4194102,0	5450849,0	5239114,0	6437825,0	7621354,0
Видатки на освіту – зведений бюджет	252283,1	312914,6	290758,4	308638,9	347651,0
% до ВВП	6,0	5,7	5,5	4,8	4,6
Видатки на освіту – державний бюджет	52857,3	63837,1	58508,0	60452,2	72526,3
Видатки на освіту – місцеві бюджети	199425,8	249077,5	232250,4	248186,7	275124,7
Частка видатків місцевих бюджетів на освіту у відповідних видатках зведеного бюджету (%)	79,0	79,6	79,9	80,4	79,1

²⁸ Про освіту : Закон України 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

Зайнятість населення, ринок праці та доходи населення. У 2023 році з службою зайнятості області співпрацювали 4,6 тис. роботодавців. В базі даних Івано-Франківської обласної служби зайнятості налічувалось 14,5 тис. вакансій. Рівень укомплектування вакансій склав 80,5 відс, що на 2,9 відс. більше, ніж у 2022 році. В Україні рівень укомплектування вакансій становив 62,5 відс. За даним показником у 2023 році обласна служба зайнятості займала 3 місце серед областей України.

За статистичними даними станом на 01.01.2024 загальна сума заборгованості із виплати заробітної плати склала 93,2 млн гривень. В структурі загальної суми боргу 53,4 відс. припадало на підприємства державної форми власності, 5,7 відс. - на комунальні підприємства, 40,9 відс. - на підприємства іншої форми власності. В результаті вжитих заходів упродовж 2023 року виплачено 20,2 млн грн заборгованої заробітної плати. Повністю погашено заборгованість із заробітної плати на 13 підприємствах.

Соціальний захист населення. З початку широкомасштабного вторгнення російської федерації понад 90,0 тис. внутрішньо переміщених осіб отримали з державного бюджету допомогу на проживання в обсязі 3652,9 млн. грн, зокрема, за грудень 2023 року виплачено допомогу понад 40,0 тис. внутрішньо переміщеним особам в обсязі 129,9 млн гривень. В 2023 році для області з державного бюджету для забезпечення житлом осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність нашої держави, спрямовано. Також надавалося матеріальну допомогу у зв'язку з втратою члена сім'ї, матеріальну допомогу сім'ям загиблих до роковин трагедії, матеріальну допомогу сім'ям зниклих безвісти осіб під час участі у бойових діях, матеріальну допомогу на лікування, матеріальну допомогу на поліпшення житлових умов. У 2023 році з обласного бюджету виділено 44,8 млн. грн, на фінансування такого виду допомог.

2.3 Особливості бюджетної політики середньострокового планування

Бюджетне планування є важливою складовою бюджетної політики, що дозволяє визначити джерела надходжень, напрями використання бюджетних коштів і досягнення тактичних, стратегічних та оперативних цілей. Формування системи бюджетного планування, у свою чергу, є передумовою для створення ефективного державного управління, яке сприяє стабілізації показників і забезпечує стійкий економічний розвиток. У грудні 2018 року в Україні було внесено зміни до Бюджетного кодексу України, які вплинули на подальшу організацію бюджетного процесу. Серед важливих нововведень стало впровадження середньострокового бюджетного планування з метою прозорості управління бюджетними ресурсами та забезпечення збалансованості державного бюджету. Модель середньострокового бюджетного планування передбачає тісніший зв'язок між стратегічним і бюджетним плануванням, узгодження пріоритетних завдань держави з її фінансовими можливостями, підвищення ефективності бюджетних витрат та інше.

Середньострокове бюджетне планування – це метод управління державними фінансами, що розширює часові рамки бюджетної політики до трьох-п'яти років. Такий підхід дозволяє прогнозувати доходи та витрати бюджету, необхідні для досягнення стратегічних цілей державної бюджетної політики у середньостроковій перспективі²⁹. Т. Боголіб характеризує середньострокове бюджетне планування як ефективний інструмент удосконалення бюджетного процесу та модернізації бюджетного механізму для стимулювання економічної активності в Україні, підкреслюючи його важливість для успішного соціально-економічного розвитку держави³⁰.

Бюджетне планування на середньострокову перспективу вже багато років успішно застосовується в більшості розвинених країн світу. Середньостроковий бюджетний план сприяє досягненню вищого рівня стабільності і передбачуваності економічної ситуації в країні. Окрім виконання

²⁹ Нечипоренко А. В., Дудченко В. М. Середньострокове бюджетне планування в Україні: проблеми та перспективи реалізації. Економіка: фінанси, грошовий обіг і кредит. БІЗНЕСІНФОРМ № 4. 2021.

³⁰ Боголіб Т. М. Середньострокове бюджетне планування як бюджетний механізм стимулювання економічної активності в Україні. Економічний вісник університету. 2011. № 17-1. С. 185–189

стабілізаційної функції, середньострокове планування є інструментом розв'язання таких важливих проблем як підвищення ефективності бюджетного процесу та фінансової дисципліни; посилення прозорості та ефективності витрачання бюджетних коштів; сприяння розвитку інноваційного потенціалу та інвестиційної привабливості країни.

Середньострокове бюджетне планування – це формування головними розпорядниками бюджетних коштів плану своєї діяльності на середньостроковий період, визначення обсягів необхідних коштів для досягнення поставлених цілей у середньостроковій перспективі. Серед переваг середньострокового бюджетного планування можна виокремити такі:

- базується на чітко сформульованих цілях і пріоритетах бюджетної політики;
- дає оцінку відповідності поточної політики та її майбутнього впровадження фіскальній стратегії держави;
- надає бюджетному процесу риси безперервності й наступності;
- покращує ефективність розподілу державних ресурсів, підвищуючи прозорість і підзвітність у бюджетному процесі й забезпечуючи механізм систематичного перегляду бюджетних зобов'язань і пріоритетів витрачання бюджетних коштів;
- може слугувати своєрідним механізмом підвищення взаємодії між різними державними установами, заохочуючи галузеві міністерства до вищого рівня залученості у бюджетний процес.

Середньострокове бюджетне планування має стати ключовим інструментом управління державними фінансами, яке не лише забезпечить наявність якісного й обґрунтованого фінансового плану на середньострокову перспективу, але й стане базою для формування державної соціальної та економічної політики. Його впровадження сприятиме спрощенню бюджетного процесу та підвищенню якості й ефективності податково-бюджетної політики. У рамках середньострокового бюджетного планування бюджетний процес повинен починатися з уточнення показників першого року середньострокового

плану, на основі яких розробляється бюджет на наступний рік. Це забезпечить послідовність податково-бюджетної політики та дозволить повною мірою реалізувати бюджетні програми, незалежно від бюджетного року³¹.

Забезпечення стабільності фінансово-бюджетної системи країни та особливостей бюджетного фінансування в умовах воєнного стану вимагає подальшого застосування принципів стратегічного, програмно-цільового та результативного управління бюджетними ресурсами. Це спрямовано на суттєве підвищення ефективності фінансово-бюджетної політики в досягненні ключових пріоритетів розвитку країни. Ефективне впровадження цих принципів має відбуватися через державне стратегічне планування, прогнозування соціально-економічного розвитку країни, а також середньострокове програмно-цільове бюджетне планування. Такий підхід дозволяє оцінити взаємозв'язок між стратегічними пріоритетами національного розвитку в різних сферах суспільного життя та результатами діяльності державних органів. Дослідження, спрямовані на розробку та впровадження науково обґрунтованої соціально-економічної політики держави в умовах воєнного стану, набувають особливої актуальності. Важливо враховувати критерії пріоритетності, послідовності, системності, результативності та ефективності відповідних заходів. Бюджетна політика, як ефективний інструмент впливу на соціально-економічну динаміку країни, має базуватися на визначених стратегічних пріоритетах державного розвитку, оцінці результативності та ефективності бюджетних витрат у різних сферах суспільного життя, а також на тенденціях економічних і соціально-демографічних процесів у країні.

Згідно зі статтею 95 Конституції України, бюджетна система України ґрунтується на принципах справедливого та неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами та територіальними громадами, а

---

³¹ Нечипоренко А. В., Дудченко В. М. Середньострокове бюджетне планування в Україні: проблеми та перспективи реалізації. Економіка: фінанси, грошовий обіг і кредит. БІЗНЕСІНФОРМ № 4. 2021.

держава прагне досягти збалансованості бюджету України³². В умовах воєнного стану реалізація цих принципів є надзвичайно важливою. Необхідним є вдосконалення теоретичних, методологічних та практичних основ середньострокового програмно-цільового планування бюджетних програм з урахуванням пріоритетності та результативності для вирішення стратегічних завдань розвитку держави в цей складний період. Подальші кроки щодо вдосконалення бюджетного механізму соціально-економічного розвитку країни мають включати: поліпшення методів оцінки результативності бюджетних програм та роботи їх розпорядників, зокрема в аспекті співвідношення витрат бюджету, ефективності, а також кількісних і якісних показників галузевих результатів; аналіз кінцевого соціально-економічного ефекту від виконання бюджетних програм у різних сферах суспільного життя; визначення впливу бюджетних видатків на показники функціонування та розвитку економічної, соціально-демографічної та оборонної сфер; вдосконалення програмно-цільового розподілу бюджетних ресурсів між розпорядниками в різних галузях на основі їх планів, з урахуванням пріоритетності та ефективності діяльності.

В умовах воєнного стану надзвичайно важливо підвищити ефективність розподілу фінансових ресурсів на рівні державної політики, забезпечити результативне виконання державного та місцевих бюджетів, дотримання суворої бюджетно-податкової дисципліни, підвищити прозорість у сфері управління державними фінансами, оптимізувати управління людськими ресурсами у сфері фінансів та покращити ефективність використання бюджетних коштів.

У сучасних фінансово-економічних умовах особливої важливості набуває підвищення ефективності державного управління. Для реалізації соціально-економічних пріоритетів розвитку країни необхідно забезпечити високий рівень функціонування бюджетної системи, зокрема через впровадження середньострокового бюджетного планування для основних розпорядників

---

³² Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

бюджетних коштів та бюджетних програм. Важливим є також удосконалення методологічних основ програмно-цільового підходу до бюджетного планування та застосування ефективних стратегій управління державними фінансами.

Проведення збалансованої бюджетної політики можливе за умови продовження розвитку методологічних засад середньострокового бюджетного прогнозування та програмно-цільового методу планування бюджетних видатків, зміцнювати взаємозв'язок між річним та перспективним бюджетним плануванням, а також впроваджувати сучасні форми та методи управління бюджетними коштами, державним і місцевим боргом. Крім того, слід зміцнювати фінансову основу місцевих бюджетів, удосконалювати систему внутрішнього фінансового контролю та підвищувати відповідальність учасників бюджетного процесу.

Середньострокове бюджетне планування є важливою умовою для покращення ефективності управління та якості бюджетного процесу, а також для зміцнення впливу бюджетної політики на соціально-економічний розвиток країни. Визначення довгострокових і середньострокових цілей та завдань бюджетної політики, встановлення кількісних і якісних критеріїв їх досягнення та на основі цього визначення обсягів бюджетних ресурсів на перспективу є необхідними кроками для підвищення якості бюджетного планування та посилення ефективності бюджетного регулювання. Розробка та втілення бюджетної політики повинні базуватися на науково обґрунтованих підходах і результатах досліджень у сфері бюджетних відносин, що дозволить зміцнити збалансованість державних фінансів і створить умови для покращення керованості економічними процесами.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

3.1 Пріоритетні напрями розвитку бюджетної політики сталого розвитку.

Вагомим елементом фінансово-бюджетної політики, що визначає наскільки ефективно органами місцевого самоврядування здійснюються покладені на них функції і повноваження та впливає на стан соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, на сьогоднішній день виступає фінансове забезпечення територіальних громад. Рівень цього фінансового забезпечення є надзвичайно вразливим до умов сьогодення, особливо враховуючи той факт, що місцеві бюджети функціонують в реаліях війни, що певним чином диктує вимоги щодо першочерговості спрямування коштів, пріоритетності у прийнятті рішень щодо планування та реалізації відповідних заходів, забезпечення стабільності у соціально-економічному розвитку регіону.

Фінансове забезпечення територіальної громади, на яке істотно впливає організація бюджетної політики, є важливим інструментом для оцінки ефективності діяльності місцевого самоврядування як учасника соціально-економічних відносин. Воно забезпечує управління комунальною власністю, акумулювання місцевих податків і зборів у бюджеті та надання місцевих суспільних послуг. У сучасних умовах реформування бюджетної системи досягнення фінансової самостійності територіальних громад сприятиме збалансованому функціонуванню місцевих фінансів і стимулюватиме розвиток територій³³.

---

³³ Косаревич Н.Б. Бюджетно-соціальні аспекти сталого розвитку територіальних громад гірських територій / Н.Б.Косаревич // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Актуальні проблеми регіонального розвитку: [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол.: В. С. Кравців (відп. ред.). – Львів, 2012. – Вип. 6 (98). – С. 363–371 .

Питання фінансової достатності, самозабезпечення та самодостатності територій слід розглядати в контексті забезпечення їх сталого розвитку. Це дозволить глибше вивчити проблеми соціально-економічного характеру, з якими стикаються самоврядні органи цих регіонів.

Сталий розвиток варто розглядати як узгодження економічного й соціального зростання суспільства із збереженням довкілля. Це концепція функціонування системи в межах визначених параметрів, яка підтримує збалансовану динамічну рівновагу між елементами інтегрованої екосистеми протягом певного періоду. Іншими словами, сталий розвиток – це необхідність досягнення балансу між задоволенням сучасних потреб людства та захистом інтересів майбутніх поколінь, включно з їх правом на безпечне та здорове довкілля.

Розвиток територій слід розглядати комплексно, враховуючи різноманітні структурні елементи, що складають загальну систему розвитку. Важливо зосередитися на потребах громади, що проживає на цих територіях, зокрема, ставлячи людину в центр дослідження. Необхідно оцінити, чи забезпечені мешканці умовами для навчання, праці, повсякденного життя та доступу до різних послуг. Сталий розвиток суспільства передбачає такий підхід, за якого задоволення потреб нинішнього покоління не загрожує можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Тому цікавим є прослідкувати логіку зв'язку між поняттями сталого розвитку і ув'язати його з питанням бюджету місцевого самоврядування³⁴.

Виходячи з вищевикладеного, економічну складову сталого розвитку доцільно розглядати з точки зору бюджетної політики сталого розвитку територій. Оскільки бюджет є складовою фінансів, а бюджет місцевого самоврядування – це публічні фінанси, то можемо констатувати сталість дефініцій з точки зору фінансів на місцевому рівні. Сталий розвиток має на меті першочерговість задоволення потреб жителів у максимально комфортних

---

³⁴ Тропіна В. Б. Фіскальне регулювання соціального розвитку суспільства: монографія / В. Б. Тропіна. – К.: НДФІ. – 2008. – 368 с.

умовах і виходячи з тих умов функціонування, які формують середовище, з точки зору передбачення на багато років наперед. Так само й бюджет, який є складовою бюджетного потенціалу, складовою фінансового потенціалу і, врешті решт, складовою капіталу територіальної громади, повинен сприяти нормальному соціально-економічному розвитку території виходячи з наявних чи передбачуваних у майбутньому ресурсів. Оскільки, як вже згадувалося, соціально-економічний розвиток – це комплексний процес змін в економіці і соціальній сфері територіальної громади чи іншого адміністративно-територіального утворення, націлений на поліпшення якості життя населення даної території. А тому ці зміни в хорошому розумінні слова завжди будуть націлені на позитив, на розвиток, на покращення і аж ніяк не будуть спрямовані на те, щоб нашкодити майбутнім поколінням. Тому можна відслідкувати взаємозалежність соціально-економічного розвитку із головними принципами сталого розвитку.

Сталість території доцільно охарактеризувати за такими критеріями³⁵:

- 1) економіка
- 2) соціальний розвиток
- 3) екологія
- 4) управління територією
- 5) законодавство

Аналізуючи наведені критерії сталого розвитку території, можна виокремити два ключові аспекти. По перше, сталість розвитку території слід розглядати крізь призму її жителів – спільноти, яка формує територіальну громаду. Тому важливо дослідити сутність та потреби територіальної громади, щоб зрозуміти її соціально-економічні особливості. По друге, для ефективного виконання своїх функцій територіальна громада має володіти відповідними фінансовими ресурсами. Важливо оцінити якість та достатність цих ресурсів

---

³⁵ Косаревич Н.Б. Бюджетно-соціальні аспекти сталого розвитку територіальних громад гірських територій / Н.Б.Косаревич // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Актуальні проблеми регіонального розвитку: [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол.: В. С. Кравців (відп. ред.). – Львів, 2012. – Вип. 6 (98). – С. 363–371 .

для потреб громади, а також розглянути, наскільки вони залежать від зовнішніх чинників, що може впливати на стійкість розвитку.

Теорія основ фінансового забезпечення місцевого самоврядування включає визначення сутності "бюджету територіальної громади" як основної складової місцевих фінансів. Поняття "бюджет громади" або "бюджет базової одиниці місцевого самоврядування" є одним із ключових у системі місцевих фінансів, оскільки воно відображає фінансові можливості громади та забезпечує реалізацію її функцій. Соціально-економічні зміни здійснюються за підтримки та завдяки активності місцевих громад і населення, які реалізують інструменти місцевого самоврядування як специфічного інституту народної влади.

Основу бюджетної системи складають бюджети місцевого самоврядування, що підкреслює важливість глибокого дослідження сутності цього інституту. Для підвищення ефективності його функціонування необхідним є зміцнення фінансової самостійності територіальних громад. Вчені-економісти досліджують різноманітні теорії та концепції місцевого самоврядування, які формуються під впливом численних чинників, притаманних конкретним країнам. Серед таких чинників – історичний розвиток держави, особливості її становлення, а також соціально-політичні процеси, які свідчать про ступінь розвитку демократичних принципів, закріплених у конституційних нормах, що гарантують права і свободи громадян.

Місьцеве самоврядування є комплексним явищем, що включає в себе ряд елементів та компонентів, які взаємодіють між собою і виконують визначені функціональні повноваження. У процесі вивчення місцевого самоврядування як системи важливо враховувати дві ключові позиції: "система місцевого самоврядування в загальному контексті" та "система місцевого самоврядування конкретного населеного пункту (села, селища, міста)". Як зазначають вчені, таке розмежування необхідне для того, щоб розрізнити сутність місцевого самоврядування в широкому сенсі – як сукупність усіх організаційно-правових форм та інститутів, через які реалізується місцеве самоврядування в Україні, і в

його вузькому розумінні – як певний організаційно-правовий механізм функціонування місцевого самоврядування в межах конкретної адміністративно-територіальної одиниці, такої як село, селище чи місто³⁶.

В Конституції України зазначено, що "місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України"³⁷. Таким чином, ухвалення 28 червня 1996 року Конституції України закріпило існування місцевого самоврядування, яке є визнаним і гарантується державою. Важливою складовою цього є визначення первинного суб'єкта місцевого самоврядування – територіальної громади, якою до того часу були "адміністративні одиниці".

Узагальнюючи, можна сказати, що існує різноманіття підходів до визначення ознак територіальної громади. Проте є кілька спільних характеристик, серед яких можна виділити демографічну складову, спільність території, соціальну взаємодію, економічну та правову основу, наявність місцевих традицій, а також спільність інтересів у межах одного адміністративно-територіального утворення.

Найважливішою ознакою територіальної громади є її населення, або мешканці. При цьому важливо враховувати не тільки чисельність та масовість, а й демографічні характеристики, ментальність, спосіб життя, культурні та духовні традиції, а також історичні особливості. Громадянин є основою місцевого самоврядування, оскільки саме співмешканці спочатку об'єднувались у громади, а згодом сукупність таких громад сформувала державні утворення. На основі місця проживання громадянин бере участь у вирішенні питань життєдіяльності громади, але якщо ці потреби не задовольняються з різних причин, це призводить до ослаблення публічно-владних відносин і може

---

³⁶ Місцеве самоврядування в Україні : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів та слухачів магістерської підготовки за напрямом "Державне управління" / Кол. авт.; за заг. ред. В. М. Скрипничука. - Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. - 788 с.

³⁷ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

спричинити соціальні конфлікти всередині громади, а інколи й до її руйнування.

Вищезазначені ознаки дозволяють розглядати територіальну громаду як ключову інституцію в системі місцевого самоврядування. Проте на сучасному етапі соціально-економічних перетворень, навіть за умов законодавчого закріплення прав і свобод територіальних громад щодо здійснення своїх повноважень, вони залишаються недостатньо ефективними у наданні якісних послуг своїм мешканцям. У реаліях обмежених фінансових ресурсів сутність територіальної громади зводиться до простого об'єднання громадян, які проживають у межах адміністративно-територіальної одиниці. Тому для досягнення ефективного функціонування територіальної громади необхідно посилювати її роль у соціально-економічному розвитку, орієнтуючи діяльність на створення потужної та самодостатньої спільноти, яка здатна забезпечити свої потреби як фінансовими, так і природними ресурсами, а також ефективно управляти власними справами.

Питання забезпеченості фінансовим ресурсом для проведення ефективної політики "господарювання" необхідно розглядати через призму здатності місцевих органів влади раціонально управляти своїми наявними ресурсами для виконання відповідних повноважень. На сьогодні фінансові ресурси бюджету області складаються з двох основних джерел:

- власних доходів місцевих бюджетів – які залишаються у розпорядженні області та можуть бути використані для фінансування місцевих потреб;
- доходів державного бюджету, що генеруються на території області, але передаються до державного бюджету, що обмежує можливості області для використання цих коштів на місцевому рівні.

Аналіз виконання показників зведеного бюджету Івано-Франківської області за 2023 рік свідчить, що лише 42% від загально зібраних податків (12,5 млрд. грн) залишається на місцях, а решта 58% (16,6 млрд. грн) перераховується до державного бюджету для формування фондів дотацій і субвенцій, які потім повертаються в область згідно з визначеними

розрахунками (за даними звітності департаменту фінансів Івано-Франківської ОДА). Більшість доходів, які залишаються в області, використовуються для фінансування частини делегованих державою повноважень, оскільки ці кошти враховуються при розрахунку дотацій і таким чином впливають на розмір фінансової підтримки області.

Органи місцевого самоврядування несуть відповідальність за реалізацію соціально-економічної політики в межах своєї адміністративно-територіальної одиниці. Для ефективного виконання цих функцій важливим є зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів, що дозволить забезпечити необхідні фінансові ресурси для розвитку та надання послуг місцевим жителям.

Соціально-економічний розвиток у загальному розумінні є процесом покращення рівня життя населення. Це передусім означає збільшення якості та кількості громадських і приватних благ (товарів, робіт, послуг), що надаються населенню. Зокрема, це також включає блага, отримані через взаємовигідний обмін з іншими територіями, що сприяє зростанню економічного добробуту та соціального благополуччя.

Соціально-економічний розвиток також може бути пов'язаний із збільшенням кількості та якості благ, що перебувають в обігу на території з метою забезпечення потреб більш високих рівнів територіальної організації влади, часто на безоплатній основі. Наприклад, це може включати перерозподіл фінансових коштів між територіями в рамках міжбюджетних відносин. У такому випадку соціально-економічний розвиток може призводити до конфлікту інтересів між місцевими територіями та більш високими рівнями влади. Щодо учасників правових відносин, що виникають під час соціально-економічного розвитку, варто зазначити, що до них належать держави, їх адміністративно-територіальні одиниці, муніципалітети, комерційні та некомерційні організації, підприємства, громадські організації, а також окремі громадяни. Всі ці суб'єкти, реалізуючи свої цілі, сприяють розвитку території³⁸.

---

³⁸ Пузаков Д.В. Поняття соціально-економічного розвитку в регіоні. Наукові записки. серія: право. Випуск 9. 2020.

У практиці часто розглядається суміжна категорія сталого соціально-економічного розвитку регіону. В цілому, сталий соціально-економічний розвиток території передбачає вибір такої стратегії розвитку, яка забезпечує досягнення цілей сьогодення без шкоди для можливостей досягнення подібних цілей у майбутньому. Це означає раціональне і обгрунтоване використання потенціалу території, яке сприяє збереженню ресурсів, виробничої бази та інших складових для наступних поколінь, забезпечуючи сталий і збалансований розвиток у довгостроковій перспективі.

Для сталого розвитку регіону важливо впроваджувати заходи, спрямовані на розвиток та збільшення потенціалу території. Однак у цьому процесі може виникнути конфлікт між поточним виробництвом благ і збереженням ресурсного потенціалу для майбутнього, а також між поточним споживанням та нарощуванням економічного потенціалу території. Як зазначає Г. А. Морозова, для забезпечення сталого розвитку регіону необхідно вирішувати соціальні проблеми населення. Активна соціальна політика є ключовою умовою конкурентоспроможності економіки адміністративно-територіальної одиниці. Без соціальних орієнтирів на ринковий механізм може виникнути деградація людського потенціалу, що в свою чергу гальмує економічний розвиток регіону в цілому.

Бюджетна складова сталого розвитку є надзвичайно важливою при напрацюванні бюджетної політики управлінням соціально-економічними процесами, які відбуваються в межах територій населених пунктів та адміністративних об'єднань. Розвиток суспільства сприяє зростанню уваги до питань забезпечення макроекономічної стабільності, що є неможливим без перебудови державних фінансів загалом і бюджету зокрема, як основного інструменту соціально-економічного розвитку країни. Це вимагає проведення комплексу заходів, спрямованих на забезпечення повного і своєчасного надходження доходів до бюджету, а також ефективного здійснення витрат. Крім того, необхідно постійно аналізувати та оцінювати вплив цих процесів на

економічне зростання, щоб забезпечити стабільність і розвиток економіки в довгостроковій перспективі.

Підвищення фінансового забезпечення територіальних громад можливе за умови досягнення відповідності між завданнями органів місцевого самоврядування та ресурсами, необхідними для їх виконання. Це також включає збільшення питомої ваги власних бюджетних надходжень у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів. Важливим аспектом є посилення інвестиційної складової місцевих бюджетів шляхом збільшення частки бюджету розвитку в загальній структурі видатків. Такий підхід сприятиме розбудові соціальної інфраструктури територій і створить умови для інноваційного розвитку територіально-адміністративних одиниць.

3.2 Пропозиції щодо удосконалення державного регулювання бюджетної політики для забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку

Державне регулювання бюджетної політики є важливим елементом фінансової стабільності та економічного розвитку країни. Воно забезпечує ефективне використання державних фінансів для досягнення соціально-економічних цілей, підтримки національної економіки, забезпечення соціальних стандартів та гарантій для населення. В Україні, як і в інших країнах, бюджетна політика відображає стратегію держави щодо управління фінансовими ресурсами, і її ефективність безпосередньо впливає на розвиток економіки, стабільність фінансової системи, рівень життя громадян та виконання соціальних програм.

Підвищення ефективності бюджетної політики на сьогодні передбачає реалізацію комплексу взаємоузгоджених заходів, спрямованих на забезпечення стійкості та збалансованості бюджету, а також підвищення ефективності бюджетних витрат, що повинні бути підкріплені реальними та чітко визначеними дохідними джерелами. Це, в свою чергу, сприятиме розвитку економіки регіону. Важливим завданням є також забезпечення обґрунтованого

рівня державного боргу. Зростання боргу на фоні спаду виробництва та зниження інвестицій свідчить про те, що поточні витрати фінансуються за рахунок майбутніх доходів, що може призвести до кризових явищ у фінансовій сфері. Тому вдосконалення бюджетної політики повинно базуватися на нових підходах до бюджетного механізму, з урахуванням критеріїв реалістичності, послідовності, ефективності та результативності формування бюджету³⁹.

Однією з основних проблем, з якими стикається Україна у сфері бюджетного регулювання, є неефективне використання бюджетних коштів. Це пов'язано з низькою якістю планування, необґрунтованими управлінськими рішеннями, а також відсутністю чітких критеріїв ефективності для оцінки результатів витрат державних ресурсів. Важливою проблемою є також невідповідність між прогнозними та реальними показниками економічного розвитку, що призводить до дефіциту бюджету і значного державного боргу. Ще однією проблемою є недостатня прозорість бюджетних процесів, що ускладнює контроль за витрачанням державних коштів і знижує рівень довіри громадян до органів влади. Додатково, існуючі механізми перерозподілу ресурсів між різними галузями економіки не завжди враховують актуальні потреби розвитку і інвестиційні пріоритети, що також негативно впливає на соціально-економічні показники.

Головною метою бюджету є забезпечення умов для сталого розвитку економіки, реалізації національних завдань та укріплення оборонної спроможності держави. Бюджет виступає важливим інструментом для акумулювання і ефективного використання фінансових ресурсів. Формування бюджету створює умови для впливу на соціально-економічні процеси, фінансування структурних змін в економіці, стимулювання розвитку пріоритетних її секторів, прискорення виробничої інтенсифікації та забезпечення соціальної підтримки найбільш уразливих груп населення.

---

³⁹ Канева Т.В. Бюджет як інструмент соціально-економічного розвитку країни. Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід. № 7. 2019.

Бюджет є засобом регулювання та стимулювання економічного розвитку, інвестиційної активності та підвищення ефективності виробництва. Він є важливою передумовою та інструментом реалізації відтворювального процесу, а також основним елементом фінансового планування, який об'єднує різні фінансові плани в єдину систему та визначає взаємодії в рамках державних фінансів. Зміст бюджету також проявляється через його функції, які є виразом його сутності та соціального призначення. В рамках бюджету реалізуються різні функції, що пов'язані з перерозподілом валового внутрішнього продукту, зокрема задоволення загальносуспільних потреб (державне управління, національна оборона, судова система, правопорядок, міжнародні відносини), а також здійснення економічного (між окремими галузями та регіонами) та соціального (між різними верствами населення) перерозподілу.

У результаті перерозподілу фінансів у бюджет надходить частина прибутків підприємств та господарських організацій різних форм власності. Здатність доходів бюджету як ключового інструменту бюджетної політики впливати на соціально-економічні процеси в країні залежить, насамперед, від рівня розвитку економіки. Формування дохідної частини бюджету повинно ґрунтуватися на підходах, орієнтованих на досягнення фінансової збалансованості та ефективності економічних перетворень. Економічна сутність бюджетних доходів виражається через сукупність фінансових відносин, що виникають у процесі накопичення частини валового внутрішнього продукту в централізовані фонди під впливом державного регулювання. Передумовою розвитку системи формування доходів бюджету має стати гармонізація бюджетної політики з загальнодержавними пріоритетами, посилення взаємозв'язку податкової політики з інвестиційною стратегією, зниження податкового навантаження та вдосконалення механізмів надання податкових стимулів для підтримки інноваційної діяльності⁴⁰.

---

⁴⁰ Канева Т.В. Бюджет у системі фінансово-економічних відносин: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 391 с.

Бюджетні видатки відображають роль держави в регулюванні економічних процесів, сприянні макроекономічному зростанню, забезпеченні соціальних гарантій для населення та вдосконаленні структури суспільного виробництва. Вони є ключовим інструментом для впливу на економіку та соціальну сферу, оскільки через них держава може змінювати структуру виробництва, впливати на результати діяльності економічних агентів і реалізовувати соціальні зміни.

Бюджетне регулювання видатків є важливою частиною фінансової політики, що значно впливає на соціально-економічний розвиток як окремих адміністративно-територіальних одиниць, так і країни загалом. Якість та своєчасність ухвалення рішень щодо формування бюджетних видатків визначають збалансованість державних фінансів і ефективність державного регулювання економічних процесів.

Вплив бюджетних видатків на соціально-економічний розвиток посилюється завдяки впровадженню науково обґрунтованих методів для визначення пріоритетних напрямів, структури та обсягів бюджетних ресурсів. Це також включає запровадження механізму упорядкування бюджетних програм, своєчасний перегляд наявних програм відповідно до актуальних потреб, а також затвердження процедур використання бюджетних коштів, що сприяє чіткому визначенню напрямів їх витрачання та запобіганню нецільовому використанню.

Згідно з теоретико-методологічними основами фінансового планування, зокрема бюджетування, бюджетна програма є однією з форм реалізації концептуального підходу до забезпечення фінансової рівноваги у плануванні руху бюджетних коштів, їх формуванні та витрачанні. Згідно з Бюджетним кодексом України, бюджетна програма визначається як "систематизований перелік заходів, спрямованих на досягнення спільної мети та завдань, виконання яких пропонує та здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до своїх функцій".

Наразі важливим завданням є підвищення ефективності бюджетних програм: розробка конкретних заходів, які має виконати бюджетна установа протягом визначеного періоду, їх моніторинг та оцінка, а також своєчасне реагування на хід виконання; визначення чітких дій та механізмів для досягнення поставлених цілей та результатів у процесі реалізації бюджетної програми; зменшення рівня нецільового використання бюджетних коштів.0 Як свідчить практика, серед поширених бюджетних порушень спостерігається нераціональне використання та втрати бюджетних коштів через прийняття необґрунтованих управлінських рішень; неефективне управління коштами через недоліки в плануванні або відсутність обґрунтованого прогнозування і планування; бездіяльність щодо коштів, які тривалий час не використовуються; нецільове використання коштів спеціального фонду державного бюджету; неефективне витрачання коштів на науково-дослідницькі роботи.

Враховуючи викладене, доцільним є виокремити пропозиції щодо покращення державного регулювання бюджетної політики:

1. Удосконалення планування і прогнозування бюджету

Однією з основних пропозицій є поліпшення процесу планування і прогнозування бюджету. Важливо створити більш точні та адаптивні моделі прогнозування бюджетних надходжень і витрат, які враховують як внутрішні, так і зовнішні економічні фактори. Це дозволить своєчасно коригувати бюджетні показники у разі змін в економічному середовищі та уникнути перевищення дефіциту бюджету. Прогнозування має бути більш детальним і стосуватися як короткострокових, так і довгострокових періодів, що дозволить уряду приймати більш обґрунтовані рішення в умовах економічної нестабільності. Важливим є впровадження більш детального та гнучкого процесу прогнозування доходів і витрат на місцевому рівні, що дозволить адаптувати бюджет до змін в економічному середовищі та забезпечити раціональне використання фінансових ресурсів.

2. Втілення дієвого програмно-цільового методу бюджетування на середньострокову перспективу

Для підвищення ефективності витрат та розуміння реальної ситуації з станом справ кожної галузі варто домогтися реалізації основних постулатів програмно-цільового методу бюджетування, що передбачає чітке визначення цілей та завдань кожної бюджетної програми. Програмно-цільовий підхід дозволяє забезпечити більш точне та систематизоване використання коштів, а також оцінювати ефективність витрат і коригувати бюджетні програми залежно від досягнутих результатів. Тому слід взяти до уваги визначені у Бюджетному кодексі України норми щодо запровадження в Україні середньострокового планування, що дозволяє планувати бюджетні видатки на плановий та наступні два за плановим періоди. Особливу увагу треба акцентувати на тому, що прогнозні видатки на три бюджетні періоди, які при цьому визначаються, повинні співпадати, або принаймні головним чином відтворювати стратегічні цілі і завдання, які ставить перед собою орган місцевого самоврядування. Необхідно розробити систему ключових індикаторів ефективності для оцінки результативності виконання бюджетних програм і проектів. Це дозволить проводити об'єктивну оцінку того, чи відповідають витрати на реалізацію програм фактичним досягнутим результатам, та своєчасно виявляти недоліки в бюджетному процесі. Послідовна бюджетна політика, закладення коштів у бюджеті на відповідні цілі дасть можливість забезпечити реалізацію запланованих перспективних проектів для підвищення добробуту громадян і соціально-економічного розвитку територій в цілому.

3. Покращення контролю та моніторингу за використанням бюджетних коштів

Необхідно посилити контроль за використанням бюджетних коштів. Це можна досягти через створення незалежних органів фінансового контролю, які зможуть наглядати за виконанням бюджетних програм і виявляти можливі порушення. Важливим є також створення механізму публічного звітування органів влади про результати витрат, що дозволить збільшити прозорість бюджетного процесу. Для покращення контролю за використанням бюджетних коштів необхідно створити або посилити функції внутрішнього та зовнішнього

аудиту. Це дозволить здійснювати регулярний моніторинг витрат, а також виявляти неефективне чи нецільове використання ресурсів. Окрім традиційного фінансового аудиту, можна використовувати аудити ефективності, що оцінюють, чи досягнуті поставлені цілі за витрачені кошти. Одним із важливих кроків є визначення чітких процедур і стандартів відповідальності для розпорядників бюджетних коштів на місцевому та державному рівнях. Для цього потрібно запровадити систему оцінки діяльності розпорядників бюджетних коштів, зокрема через встановлення чітких критеріїв ефективності використання фінансів та системи покарань за порушення. Для забезпечення належного контролю необхідно посилити вимоги до звітності про виконання бюджетів, зокрема за програмами, проектами та інвестиціями. Крім фінансових звітів, потрібно запровадити аналітичні та результативні звіти, які показують не тільки витрати, а й досягнуті результати за використані кошти. Це дозволить здійснювати регулярний аналіз ефективності витрачання коштів та коригувати політику в разі виявлення недоліків.

4. Здійснення виваженої бюджетно-податкової політики.

Здійснення виваженої податкової політики є ключовим аспектом економічної стабільності та сталого розвитку країни. Виважена податкова політика повинна сприяти не тільки наповненню бюджетів, але й підтримці економічного зростання, створенню сприятливого бізнес-середовища та забезпеченню соціальної справедливості. Ефективність її реалізації виявляється в таких напрямках. Виважена податкова політика повинна базуватись на детальному прогнозуванні та плануванні податкових надходжень з урахуванням макроекономічних показників, економічних циклів, галузевих особливостей та світових тенденцій. Це дозволить державі забезпечити стабільне надходження коштів до бюджету, не обтяжуючи бізнес непомірними податками. Важливим елементом податкової політики є визначення оптимальних податкових ставок, які забезпечують справедливе навантаження на платників податків та одночасно стимулюють економічну активність. Таким чином забезпечується баланс між податками на доходи фізичних та юридичних

осіб, податками на споживання та виробництво, а також податками на майно. Не менш значимим є проведення заходів, спрямованих на зменшення ухилення від сплати податків та зменшення обсягів тіньової економіки. Цього можна домогтися через посилення контролю за податковими правопорушеннями, а також через покращення системи адміністрування податків, впровадження електронних систем податкової звітності та електронних платежів. Мають значення механізми підтримки малого та середнього бізнесу, що є основою економічної стабільності і створення нових робочих місць. Це може бути досягнуто через зниження податкового навантаження, надання податкових канікул для нових підприємств або спрощення процедур для малого бізнесу.

5. Оптимізація видатків на здійснення інвестиційної політики

Оптимізація видатків на державні інвестиції є важливим аспектом державної фінансової політики, що забезпечує ефективне використання бюджетних ресурсів для стимулювання економічного зростання та розвитку інфраструктури. Важливо спрямовувати бюджетні кошти на інвестиційні проекти, які забезпечують довгострокове економічне зростання. Інвестиції в інфраструктуру, науку, технології та освіту сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності країни. Це дозволить залучити нові ресурси та забезпечити стійкий розвиток на майбутнє. Важливо впровадити прозорі та ефективні механізми відбору інвестиційних проектів через систему відкритих конкурсів, техніко-економічних обґрунтувань та оцінки ризиків. Це дозволить забезпечити вибір найбільш ефективних і вигідних проектів для держави, а також знизити ризик корупційних схем. Для покращення реалізації інвестиційних проектів необхідно удосконалити управлінські структури, відповідальні за реалізацію інвестиційної діяльності. Це передбачає чіткий розподіл функцій, покращення координації між органами влади, створення спеціалізованих інвестиційних агентств або підрозділів, які займаються моніторингом та оцінкою проектів. Одним із ефективних напрямків оптимізації є розвиток механізмів державно-приватного партнерства. Завдяки цьому можна залучити приватні інвестиції для реалізації великих інфраструктурних проектів,

знизивши таким чином навантаження на державний бюджет. Для досягнення ефективного використання інвестицій необхідно вдосконалити процеси бюджетного планування та фінансового прогнозування. Це допоможе точніше визначити необхідні обсяги фінансування для кожного проекту, а також забезпечить їх більш ефективне розподілення за пріоритетами.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі проведено наукове дослідження теоретичних засад бюджетної політики в Україні, розкрито її суть і значення у соціально-економічному розвитку регіону, досліджено етапи становлення бюджетної системи України, проаналізовано зв'язок і результативність між бюджетним плануванням та ефективністю виконання завдань органами влади державного рівня та органів місцевого самоврядування з позиції збалансованості показників соціального і економічного розвитку окремих територій, що дало змогу сформулювати наступні висновки.

1. Дослідження суті і поняття бюджетної політики показало, що одним із головних фінансових фондів місцевих органів публічної влади, за допомогою якого в основному реалізуються покладені на них функції та завдання в межах власної компетенції, зокрема такі, як фінансування закладів соціально-культурного призначення, соціальна підтримка, благоустрій, житлово-комунальне господарство, житлове будівництво, а також делеговані повноваження, визначені центральною владою, є місцевий бюджет. Тому оцінка ефективності функціонування бюджету на усіх рівнях ієрархічної побудови системи органів влади в Україні є запорукою успішності і збалансованості розвитку територій. Бюджет за своїм економічним змістом є складною, багатогранною, різновекторною категорією, дослідженням суті якої присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Відсутність у фінансовій теорії єдиної думки й трактування щодо визначення його суті наштовхує на нові дослідження етимології бюджету, що може дістати вияв у нових наукових працях і обґрунтуваннях.

2. Основним напрямом бюджетної політики щодо формування дохідної частини бюджету є вдосконалення механізму адміністрування податків. Податкова політика, як частина системи формування доходів бюджету, зазнає впливу економічних трансформацій і адаптується до макроекономічних умов. У

процесі розробки та реалізації фінансово-бюджетної політики країни важливу роль відіграє ефективне формування дохідної частини бюджету. Окрім того, суттєвим є підвищення ефективності управління структурою податкових надходжень. Для цього важливо забезпечити принцип інституційної стабільності податкового простору, що сприятиме покращенню формування доходів бюджету.

Податковий механізм формування доходів бюджету повинен забезпечувати належний рівень фінансово-бюджетної та соціально-економічної безпеки країни. Сучасний динамічний розвиток країни вимагає виваженого застосування важелів податкової політики, як вагової складової загального механізму державного регулювання на макроекономічному і регіональному рівнях. Фіскальна архітектоніка створює основу для ефективно реалізації податкової політики. Необхідність модернізації податкових механізмів обумовлена суспільною потребою формування довгострокової концепції розвитку фінансово-економічної системи. Задля посилення ступеня взаємоузгодженості податкового регулювання та фінансової стратегії держави доцільним є обґрунтування основних положень координації бюджетно-податкової політики з урахуванням необхідності адаптації складових податкової системи до змін макроекономічних умов. Проведення збалансованої фінансової, економічної та соціальної політики країни потребує обґрунтованого податкового регулювання як вагового інструмента інституційного забезпечення економічного зростання та соціальної стабільності.

3. Бюджетна політика є ефективним інструментом впливу на соціально-економічні процеси. Ключовими завданнями при розробці та реалізації державної фінансової політики є вдосконалення управлінської системи публічними фінансами та підвищення ефективності бюджетних механізмів, орієнтованих на економічне зростання. Успіх економічних перетворень у значній мірі залежить від якості інституційної складової бюджетної архітектоніки, стійкості бюджетної системи та ефективності застосування бюджетних інструментів для соціально-економічного розвитку країни.

4. Бюджет є найважливішим елементом системи фінансового регулювання економіки, його збалансованість, оптимальність — одна з основних умов економічного зростання. Розміри і порядок утворення основного централізованого державного грошового фонду в сукупності з напрямками і методами використання цих коштів створюють умови для виконання органами державної влади та місцевого самоврядування управлінських функцій. Структура бюджету відображає суспільні переваги щодо державної фінансово-бюджетної політики. Бюджет як економічна категорія виражає систему економічних відносин між державою, з одного боку, підприємствами, організаціями та населенням — з іншого, з приводу розподілу і перерозподілу сукупного суспільного продукту і національного доходу і формування централізованого загальнодержавного фонду грошових коштів. Як економічна категорія бюджет значною мірою впливає на соціально-економічні процеси у суспільстві. Спрямування коштів на реалізацію пріоритетних завдань держави, що мають на меті розробку та використання інноваційних технологій, розвиток людського капіталу, є важливим напрямом ефективної бюджетної політики.

5. Вагомим завданням в умовах економічних перетворень є зміцнення інвестиційно-інноваційного потенціалу вітчизняної економіки, покращення структури інвестицій та збільшення їх обсягів шляхом спрямування державних фінансових ресурсів на оновлення основних фондів, впровадження нових енергозберігаючих технологій та енергоекономічного обладнання, що сприятиме забезпеченню розвитку суспільства. У процесі бюджетного планування створюються умови для розв'язання найбільш важливих завдань державного впливу на соціально-економічний розвиток країни. Бюджетна політика суттєво впливає на створення відповідних умов для дієвої структурної перебудови економіки з врахуванням ендогенних чинників економічного зростання, розвитку людського капіталу, розробки та впровадження наукоємних, конкурентоспроможних технологій. Вагомим механізмом реалізації пріоритетних напрямів бюджетної політики інноваційного характеру мають стати видатки розвитку державного та місцевих бюджетів, ступінь

ефективності використання яких суттєво впливатиме на дієвість довгострокової стратегії економічного розвитку. Доцільним є планування найбільш ефективних та дієвих бюджетних програм та суспільних послуг, що спроможні забезпечувати економічний розвиток у перспективі, використання системи відповідних показників оцінки бюджетної результативності, дотримання принципу прозорості та підзвітності органів державного управління громадськості.

6. Основними завданнями при розробці та реалізації державної фінансової політики є вдосконалення управлінської системи публічними фінансами, підвищення ефективності бюджетних механізмів, орієнтованих на економічне зростання. Бюджетна політика є важливим інструментом для впливу на соціально-економічні процеси. Досягнення результатів економічних перетворень значною мірою залежить від якості інституційної основи бюджетної архітектури, стійкості бюджетної системи та ефективності застосування бюджетних інструментів для соціально-економічного розвитку країни. Ключовими напрямками бюджетної політики країни є забезпечення більшої прозорості та публічності у процесі розміщення державних замовлень, удосконалення структури органів державного управління та об'єктів соціальної інфраструктури, підвищення ефективності системи соціального захисту населення та зменшення частки витрат бюджету на обслуговування державного боргу. Бюджетно-податкова політика повинна сприяти розвитку інституційних секторів економіки та зміцненню фінансової стійкості державних фінансів.

7. Особливого значення набувають питання запровадження системи середньострокового та стратегічного бюджетного планування. З метою забезпечення послідовності, системності та ефективності бюджетної політики важливим є формування довгострокової бюджетної стратегії із визначенням результативних показників реалізації її основних напрямів. В умовах економічних перетворень доцільним є посилення обґрунтованості процесу формування податкових надходжень бюджету, необхідним є забезпечення його динамічності та адаптивності до змін суспільного розвитку.

8. Підсумовуючи, слід підкреслити, що впровадження та реалізація середньострокового бюджетного планування є основою для ефективного економічного розвитку держави. Зазначене дозволяє полегшити та удосконалити взаємодію між основними учасниками бюджетного процесу, а також сприяти досягненню цілей стратегічного розвитку країни. Незважаючи на те, що законодавчі умови щодо функціонування середньострокового бюджетного планування в Україні були створені раніше, на сьогодні Україна перебуває на початковому етапі впровадження середньострокового бюджетного планування порівняно з іншими країнами Європейського Союзу, в силу об'єктивних факторів, які не сприяли його реалізації. Серед таких факторів головним чином це були: на початку 2020 років – пандемія COVID-19, у лютому 2022 року – повномасштабне вторгнення ворожих військ на територію нашої держави, і як наслідки цього розбалансованість економіки держави в цілому, пріоритетність спрямування бюджетних видатків на потреби національної безпеки і обороноздатності, невідомість у майбутньому щодо фінансування заходів соціально-культурного спрямування з місцевих бюджетів, що складають основну питому вагу в загальній структурі видатків бюджетів тощо. Ознакою ефективності середньострокового бюджетного планування є досягнення поставлених завдань і коригування плану дій, що дозволяє зменшити ризики управління соціальним розвитком та фінансовими ризиками. Це, у свою чергу, має сприяти покращенню результатів бюджетної діяльності в країні. Впровадження та повне реалізування середньострокового бюджетного планування в Україні є важливим кроком для підвищення ефективності використання обмежених фінансових ресурсів держави та зміцнення стійкості публічних фінансів.

9. Середньострокове бюджетне планування є важливою умовою для покращення ефективності управління та якості бюджетного процесу, а також для зміцнення впливу бюджетної політики на соціально-економічний розвиток країни. Визначення довгострокових і середньострокових цілей та завдань бюджетної політики, встановлення кількісних і якісних критеріїв їх досягнення

та на основі цього визначення обсягів бюджетних ресурсів на перспективу є необхідними кроками для підвищення якості бюджетного планування та посилення ефективності бюджетного регулювання. Розробка та втілення бюджетної політики повинні базуватися на науково обґрунтованих підходах і результатах досліджень у сфері бюджетних відносин, що дозволить зміцнити збалансованість державних фінансів і створить умови для покращення керованості економічними процесами. Інституційна модель бюджетної політики має поєднувати соціальні та інноваційні аспекти, що відповідають економічній архітектоніці, забезпечуючи високий рівень функціонування фінансово-економічної системи держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук Ю. М. Напрями реформування системи управління регіональним і місцевим розвитком в Україні : дис. канд. наук (доктора філософії) держ. упр. : 25.00.02 – механізми державного управління / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2020.
2. Архипенко І. М. Зарубіжний досвід децентралізації влади: уроки для України. Державне управління та місцеве самоврядування. 2018. вип. 4. С. 715.
3. Баран М. Швець О. Бюджет участі як інструмент розвитку прямої демократії: досягнення громад Прикарпаття в процесі децентралізації. Znanstvena misel journal. 2021. № 55. URL: <http://www.znanstvena-journal.com/wp-content/uploads/2021/06/Znanstvena-misel-journal-%E2%84%9655-2021-Vol-2.pdf>
4. Боголіб Т. М. Середньострокове бюджетне планування як бюджетний механізм стимулювання економічної активності в Україні. Економічний вісник університету. 2011. № 17-1. С. 185–189.
5. Бюджетна система : підруч. / за наук. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К. : Центр учбов. літератури ; Тернопіль : Екон. думка, 2012. – 871 [1] с.
6. Бюджетний кодекс України: Кодекс України від 8 липня 2010 р. № 2456VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/245617/ed20180101>
7. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В.Канєва, М.Д.Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
8. Виконання доходів місцевих бюджетів за 2023 рік. URL: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv>
9. Виконання доходів місцевих бюджетів за січень-серпень 2024 рік. URL: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv>
10. Гаврилова Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання економіки. Агросвіт. 2019. № 3. С. 62–70.

11. Гайдай В.І. Державне регулювання фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні. Дис. ... доктора філософії за спец. 281 "Публічне управління та адміністрування". Київ, 2023. 222 с.
12. Гречаник Б.В. Програмування місцевого соціально-економічного розвитку в умовах децентралізації в Україні. Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування. Херсон : Видавничий дім "Гельветика", 2021. Вип. 4. 164 с.
13. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. / за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2020. 153 с.
14. Децентралізація. Загальна інформація. Децентралізація : офіц. вебпортал. URL: <https://decentralization.gov.ua>
15. Енциклопедичний словник з державного управління / ред. кол. Ю. В. Ковбасюк, В. П. Трощинський, Ю. Б. Сурмін. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
16. Європейська хартія місцевого самоврядування: Міжнародний документ від 15 жовтня 1985 р. № 994_036. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036
17. Жаріков А.Ю. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень. Економічний вісник університету. Університет Григорія Сковороди в Переяславі . 2023. № 58. С. 5–11.
18. Жаріков А.Ю. Бюджетно-податкова політика в умовах економічних перетворень: дис. канд. екон. наук (доктора філософії): 072 "Фінанси, банківська справа та страхування" / Державний торговельно-економічний університет, Київ, 2023.
19. Жаріков А.Ю. Бюджетно-податкова політика як інструмент соціально-економічного розвитку країни. Ефективна економіка. 2021. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua>
20. Зайчикова В. В. Місцеві фінанси України та європейських країн / В. В. Зайчикова. – К.: НДФІ, 2007. – 299 с.

21. Каламбет С.В. Генезис науки про фінанси. Академічний огляд. 2009. № 1. с. 62-70.
22. Канєва Т.В. Бюджет у системі фінансово-економічних відносин: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 391 с.
23. Канєва Т.В. Бюджет як інструмент соціально-економічного розвитку країни. Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід. № 7. 2019.
24. Кириленко О.П. Міжбюджетні відносини: стан і проблеми удосконалення //Фінанси України.-2000.-№6.-с.64-69.
25. Кириленко, О. П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика) [Текст] : монографія / О. П. Кириленко. - К. : НІОС, 2000. - 384 с.
26. Кириленко О., Малиняк Б., Письменний В., Горин В. та ін. Управління фінансами територіальних громад: теорія і практика ; за заг. ред. О. Кириленко. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 280 с.
27. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
28. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3332014%D1%80#Text>
29. Косаревич Н.Б. Управління бюджетом територіальної громади у системі публічних фінансів. / Теорія і практика публічного управління і адміністрування (збірник науково-практичних статей і тез Регіонального центру підвищення кваліфікації Кіровоградської області). – Кропивницький. – 2022. – С. 31-35.
30. Косаревич Н.Б. Бюджетно-соціальні аспекти сталого розвитку територіальних громад гірських територій / Н.Б.Косаревич // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Актуальні проблеми регіонального розвитку: [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних

досліджень; редкол.: В. С. Кравців (відп. ред.). – Львів, 2012. – Вип. 6 (98). – С. 363–371 .

31. Косаревич Н.Б. Міжбюджетні відносини як інструмент бюджетного регулювання / Н.Б. Косаревич // Науковий вісник ЧДІЕУ. Серія 1, Економіка: збірник наукових праць. Чернігів: ЧДІЕУ, 2013. – № 3 (19). – С. 117–122.

32. Косаревич Н.Б. Управління фінансовими ресурсами територіальних громад у системі публічних фінансів. / Координати публічного управління. Електронне наукове фахове видання. Івано-Франківськ. №1 (2). 2024. С.171-192

33. Косаревич, Н. Б. Фінансове забезпечення територіальних громад у системі міжбюджетних відносин (на прикладі Івано-Франківської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 - гроші, фінанси кредит / Косаревич Назар Богданович. – К. : КНТЕУ, 2012. – 20 с.

34. Кравець В. І. Бюджетна політика соціально-економічного розвитку країни. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 16. С. 40–45.

35. Кульчицький М.І. Роль міжбюджетних відносин у стимулюванні розвитку регіонів України // Фінанси України. - 2000. - №3. - С.87-91.

36. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку: інституційний аспект. Економічний вісник університету: Зб. наук. праць. 2016. Вип. 27/1. С. 595–601.

37. Лопушинський І.П., Дурман М.О. Удосконалення стратегічного планування розвитку адміністративно-територіальних одиниць з урахуванням принципів державної регуляторної політики. 100 ідей для Президента та Уряду України: проєктні ініціативи у сфері публічного управління: зб. наук. пр.: у 2 т. Редкол: Н.І. Обушна, А.П. Рачинський, С.К. Хаджирадева (голова). Київ. НАДУ. 2020. Т. 2. С. 98-103.

38. Луніна І.О. Публічні фінанси в макроекономічній політиці зростання : монографія / Інна Олександрівна Луніна ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозів. НАН України". – К., 2020. – 440 с.

39. Луніна І. О., Бондарук Т. Г. Публічні фінанси та міжбюджетні відносини: навч. посіб. Київ: ДП "Інформ.-аналіт. агентство", 2019. 304 с.

40. Місцеве самоврядування в Україні : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів та слухачів магістерської підготовки за напрямом "Державне управління" / Кол. авт.; за заг. ред. В. М. Скрипничука. - Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. - 788 с.

41. Місцеві фінанси : підручник / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. О. Б. Жихор, д-ра екон. наук, проф. О. П. Кириленко. – К.: УБС НБУ, 2015. – 579 с.

42. Нечипоренко А. В., Дудченко В. М. Середньострокове бюджетне планування в Україні: проблеми та перспективи реалізації. Економіка: фінанси, грошовий обіг і кредит. БІЗНЕСІНФОРМ № 4. 2021.

43. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: zakon.rada.gov.ua

44. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: www.treasury.gov.ua

45. Офіційний сайт Міністерства фінансів України . URL: www.minfin.gov.ua.

46. Податковий кодекс України : Кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

47. Про Бюджетну декларацію на 2022-2024 роки: постанова Верховної Ради України від 15.07.2021 року № 1652-IX.

48. Про бюджетну систему України. Закон України від 5 грудня 1990 року N 512-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/512-12#Text>

49. Про Державний бюджет України на 2025 рік: проект Закону України від 14 вересня 2024 року # №12000. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44888>

50. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>

51. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142015%D0%BF>

52. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

53. Про освіту : Закон України 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

54. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування. Закон України 15 липня 1997 року N 452/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452/97-%D0%B2%D1%80#Text>

55. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17 червня 2014 р. № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>

56. Пузаков Д.В. Поняття соціально-економічного розвитку в регіоні. Наукові записки. серія: право. Випуск 9. 2020.

57. Сунцова О.О. Місцеві фінанси: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – С. 127.

58. Тропіна В. Б. Фіскальне регулювання соціального розвитку суспільства: монографія / В. Б. Тропіна. – К.: НДФІ. – 2008. – 368 с.

59. Фінансові системи зарубіжних країн : навчальний посібник. / Савастєєва О.М. К.: ФОП Гуляєва В. М., 2019. – 177 с

60. Чугунов І., Пасічний М., Нікітішин А. Доходи Державного бюджету України в умовах воєнного стану. Scientia fructuosa. 2022. № 5 (145). С. 124–137.

61. Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. К.:Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2021. 532 с.

62. Бюджетна система в інституційному середовищі суспільства / І. Я. Чугунов, Л. В. Лисяк // Фінанси України. - 2009. - № 11. - С. 3-12.

63. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетно-податкова політика в умовах невизначеності. Scientia Fructuosa. 2023. № 4. С. 19–31.

64. Якимчук А. Ю., Ярощук В. В. Управління місцевими фінансами як забезпечення успішного розвитку територіальної громади. Децентралізація

влади, проведення реформ в Україні. Сучасний стан та проблеми підготовки кадрів для об'єднаних територіальних громад : матеріали I Міжнар. наук.метод. конф., 1920 жовт. 2017 р. Рівне : Волинські обереги, 2017. С. 140–142.

65. Шишко О. Методологічні засади системи фінансового вирівнювання європейських країн / О. Шишко // Наукові праці НДФІ. – 2007. – №3 (40).– С. 48–59.

66. Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. та ін. Теорія фінансів: Підручник / За ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.

67. Fiscal decentralization as a must fiscal policy to Congolese economy. International Journal of Public Administration and Management Research (IJPAMR). 2015. № 2(5). P. 43-48.

68. Stiglitz J. Stability with Growth: Macroeconomics, Liberalization and Development / J. Stiglitz, J. A. Ocampo, S. Spiegel, et.al. Oxford: Oxford University Press, 2006. – 352 p.

69. Clemens, J., Miran, S. Fiscal policy multipliers on subnational government spending // American Economic Journal: Economic Policy. 2012. vol. 4(2). pp. 46–68.

70. Cogan, J. F., Taylor, J. B., Wieland, V., Wolters, M. H. Fiscal consolidation strategy // Journal of Economic Dynamics and Control. 2013. vol. 37(2). pp. 404–421.